

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему: **«МІЛІТАРИЗАЦІЯ АРКТИКИ НА ТЛІ ЕКОЛОГІЧНИХ ТА
КЛІМАТИЧНИХ ВИКЛИКІВ»**

Виконав студент другого курсу, групи ЗММв-21
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»,
освітньо-професійної програми
«Міжнародні відносини»
Носенко Євгеній В'ячеславович

Керівник – доктор історичних наук, професор
Атаманенко Алла Євгенівна

Рецензент – _____

Робота допущена до захисту
протокол № ____ засідання кафедри міжнародних
відносин від _____ 20 ____ року
Завідувач кафедри міжнародних відносин:
_____ Сидорук Тетяна Віталіївна

м. Острог – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ВПЛИВ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН, ЕКОЛОГІЧНИХ ЗАГРОЗ НА БЕЗПЕКОВУ СИТУАЦІЮ В АРКТИЦІ	11
1.1 Безпекові виклики глобального потепління в Арктиці.....	12
1.2 Посилення конкуренції за арктичні ресурси як безпековий виклик та стимул для мілітаризації.....	22
1.3 Правові режими й інституційні механізми управління Арктикою та загрози безпеці регіону	
34 Висновки розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЧНЕ БАЧЕННЯ АРКТИКИ КЛЮЧОВИМИ АРКТИЧНИМИ ДЕРЖАВАМИ ТА КИТАЄМ	41
2.1 Еволюція арктичної стратегії США: від співпраці до стратегічного суперництва.....	41
2.2 Стратегічне бачення Арктики в російській державній політиці.....	54
2.3 Арктична політика НАТО: виклики, розбіжності та трансформації.....	59
2.4 «Приарктичний» гравець: полярні амбіції Китаю.....	66
Висновки розділу 2.....	75
РОЗДІЛ 3. МІЛІТАРИЗАЦІЯ АРКТИЧНОГО РЕГІОНУ.....	80
3.1 Російська мілітаризація Арктики.....	80
3.2. Мілітаризація Арктики: підходи та дії НАТО	97
3.3 Військова співпраця КНР з Росією в регіоні	105
Висновки розділу 3.....	107
ВИСНОВКИ.....	112
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	117
ДОДАТКИ.....	138

Актуальність теми. Арктичний регіон зазнає фундаментальної трансформації, перетворюючись під впливом кліматичних змін та геополітичних зрушень з периферійної зони співробітництва на театр стратегічного суперництва. Унікальність ситуації полягає у тому, що ключовим чинником безпекових змін виступає кліматичний фактор. Прискорене танення льоду та деградація вічної мерзлоти відкривають доступ до нових маршрутів (Північний морський шлях, Північно-Західний прохід) та ресурсів, водночас створюючи нові вразливості для національної безпеки.

Основним дестабілізуючим фактором є інтенсивна мілітаризація, ініційована РФ, яка розглядає регіон як стратегічну базу та відновлює військову інфраструктуру. Це змушує США та НАТО переходити до активного нарощування присутності на Півночі. Ситуацію критично загострило вторгнення Росії в Україну, що призвело до колапсу інститутів управління (Арктична рада), вступу Фінляндії та Швеції до НАТО та формування чіткої лінії блокового протистояння. Додатковим викликом є амбіції Китаю, який через ініціативу «Полярного шовкового шляху» та партнерство з РФ інтегрується в регіональні процеси. Комплексне дослідження цих процесів є критично необхідним для розуміння сучасної архітектури глобальної безпеки.

Для оцінки військово-політичної обстановки використано публікації авторитетних західних інституцій, таких як RAND Corporation, Chatham House, CSIS (Центр стратегічних і міжнародних досліджень), Wilson Center та SIPRI. Ці матеріали надають глибокий аналіз військового балансу сил, оцінку російської концепції «Бастіон», перспективи розширення НАТО за рахунок Фінляндії та Швеції, а також досліджують проблематику «криголамного розриву» між Заходом та РФ.

Мілітаризації Арктики, її зв'язку з кліматичними та екологічними змінами присвячено доволі багато аналітичних матеріалів. Дослідники виділяють аспекти безпеки, енергетики та клімату як ключові. Конінск (Coninsx M.-A) зазначає, що

нова Арктична стратегія США (2022) пріоритезує безпеку, незважаючи на увагу до клімату¹, а Рабек-Клеменсен (Rahbek-Clemmensen J.) підкреслює стратегічне значення Гренландії², яка стає ключовим простором перетину наративів безпеки та геополітичної конкуренції, як пише Гріціус (Gricius G.)³; Енеску і Флорея (Enescu M. & Florea A.)⁴ прогнозують ескалацію суперництва між США й Китаєм, у якій Гренландія і Арктика загалом можуть стати стратегічним простором контролю над комунікаційними та ресурсними маршрутами; натомість Якобсон (Jacobsen M.)⁵ аналізує посилення напруги в Арктиці через кліматичні зміни, вивільнення нових морських шляхів і ресурсів, що перетворює регіон на арену «великодержавної гри».

Українські науковці (Замікула М.⁶, Панчак О.⁷, Атаманенко А. і Цветков О.⁸) акцентують на мілітаризації, ролі США та дестабілізації регіонального управління через російську агресію. Дослідники розглядають вплив російсько-української війни на регіональну безпеку, зростання ролі Китаю як «приарктичної держави» та формування нових альянсів.

Особлива увага приділяється Китаю: досліджується подвійне призначення його наукових станцій, еволюція політики та зближення з РФ. Емірхан Алтункая (Altunkaya E.) стверджує, що ера співпраці трансформувалася в конкуренцію і була остаточно порушена війною в Україні⁹. Порівняльний аналіз стратегій

¹ Coninsx, M.-A. (2022, December 15). The New US Arctic Strategy. Welcome back, America! - Egmont Institute. [Www.egmontinstitute.be](https://www.egmontinstitute.be/the-new-us-arctic-strategy-welcome-back-america/). URL: <https://www.egmontinstitute.be/the-new-us-arctic-strategy-welcome-back-america/> ²

Rahbek-Clemmensen, J. (2021). Reinvigorating Old Friendships: Why the US Should Pursue an Engagement Strategy in Greenland. In P. W. Lackenbauer & D. Depledge (Eds.), *On Thin Ice? Perspectives on Arctic Security*. School for the Study of Canada.

³ Gricius, G. (2025). Constructing low tension: The role of experts and narratives in the case of Greenland. *Cooperation and Conflict*, 0(0). URL: <https://doi.org/10.1177/00108367251364175>

⁴ Enescu, M., & Florea, A. (2025). Trump's second term and U.S. – China rivalry: geopolitical implications. *strategies XXI: The Complex and Dynamic Nature of the Security Environment*, 103–113. URL: <https://doi.org/10.53477/3045-2309-25-09>

⁵ Jacobsen, M. (2025). *Defending the North Amid Rising Geopolitical Tensions*. URL: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/2025-01/250114_Bergmann_Northern_Connections.pdf ⁶ Замікула, М. О. (2016). Мілітаризація Арктики як проблема міжнародної безпеки. *Niss.gov.ua*; НІСД, Україна. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-12/militar_Arktuku-4c34d.pdf

⁷ Панчак, О. (2019, May 12). Нариси арктичної політики США в XXI столітті | ADASTRA. Аналітичний центр ADASTRA. URL: <https://adastra.org.ua/blog/narisi-arktichnoyi-politiki-ssha-v-hhi-stolitti>

⁸ Атаманенко, А., & Цветков, О. (2023). Зміни та виклики в системі міжнародної взаємодії в Арктиці через російсько-українську війну. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. h URL: <https://ahpsxxi.org/index.php/journal/article/view/81/63>

⁹ Altunkaya, E. (2024). Arctic Region in the Climate Change Era: Zone of Conflict Or Zone of Cooperation? URL:

(Хіаохуе Ма та ін.) демонструє, що арктичні держави стурбовані безпекою та управлінням, тоді як неарктичні – екологією та наукою¹⁰. Хайнінен (Heininen L.) та співавтори виділяють тенденцію до домінування суверенітету над інтернаціоналізацією та зростання взаємозв'язку Арктики з космосом¹¹.

Низка робіт зосереджена на економічному потенціалі регіону. Частина досліджень присвячена функціонуванню Північного морського шляху та Північно-Західного проходу, видобутку корисних копалин на шельфі та розвитку судноплавства¹². Аналізуються питання навігаційної безпеки, економічної доцільності нових маршрутів¹³ та впливу санкційних обмежень на реалізацію енергетичних проєктів в Арктиці¹⁴.

Дослідження економічного впливу Китаю показують, що попри значні амбіції, реальна залежність скандинавських країн від Пекіна є обмеженою, на відміну від зростаючої залежності РФ. Інтереси Китаю зумовлені політичною стабільністю, енергетичною безпекою та логістикою. Звіт ECONOR 2025 фіксує зростання економіки регіону за рахунок ресурсів, але відзначає негативний вплив війни в Україні¹⁵.

Наукова література з питань геополітики та безпеки охоплює праці, присвячені трансформації Арктики з зони співробітництва на зону конфронтації. Мет'єс Булег (Boulègue M.) аналізує військову позицію РФ, виділяючи концепцію «Бастіон» (захист ядерних сил) та контроль Північного морського шляху як ключові цілі¹⁶. Девід Ауерсвальд (Auerswald D.) вказує, що скандинавські країни

¹⁰ Ma, X., Chen, L., Wu, W., Liu, Y., Qiao, W., & Ma, L. (2023). Comparative Analysis of Arctic-Related Strategies at the National Level: Competition and Collaboration. *Systems*, 11(8), 413. <https://doi.org/10.3390/systems11080413>

¹¹ Heininen, L., Everett, K., Padrtova, B., & Reissell, A. (2020). Arctic Policies and Strategies -Analysis, Synthesis, and Trends. <https://doi.org/10.22022/AFI/11-2019.16175>

¹² Jiakai, P., Mengjie, L., & Feng, M. (2025). Review of ship navigational safety in the Arctic Northwest passage. *Regional Studies in Marine Science*, 87, 104229. URL: <https://doi.org/10.1016/j.rsma.2025.104229>

¹³ Lin, B., et al. (2023). An overview of scholarly literature on navigation hazards in Arctic shipping routes. *Environmental Science and Pollution Research* URL: <https://doi.org/10.1007/s11356-023-29050-2>

¹⁴ Sönmez, D.. (2025). Russia's changing Arctic policy: from economic ambitions to military dominance. URL: <https://theloop.ecpr.eu/russias-changing-arctic-policy-from-economic-ambitions-to-military-dominance/>

¹⁵ Doğuş Sönmez. (2025, April 11). Russia's changing Arctic policy: from economic ambitions to military dominance. URL: <https://theloop.ecpr.eu/russias-changing-arctic-policy-from-economic-ambitions-to-military-dominance/>

переглянули підходи до оборони, фокусуючись на ситуаційній обізнаності та інтеграції сил¹⁷. Експерти наголошують, що Арктика більше не є ізольованою зоною «низької напруженості» і потребує оновленої концептуалізації безпеки.

Джерельна база включає наукові статті та звіти, зокрема за авторства Конлі А. та ін. (Conley A. et al.) або Квонга (Kwong J.), які розкривають взаємозв'язок між кліматом та безпекою, у яких аналізуються темпи танення морського льоду, деградацію вічної мерзлоти, яка загрожує інфраструктурі¹⁸, та екологічні наслідки військової діяльності¹⁹. Ці роботи підтверджують тезу про те, що кліматичні зміни є каталізатором геополітичних зсувів, відкриваючи нові театри можливих дій. Екологічні та кліматичні дослідження (Koenigk T. та ін.) підтверджують, що Арктика нагрівається вдвічі швидше за середні показники, а танення вічної мерзлоти прискорює глобальне потепління²⁰. Ансельм Воглер (Vogler A.) підкреслює нову дилему безпеки: військові одночасно захищають інтереси держав та поглиблюють екологічні загрози своєю діяльністю²¹.

Наукова новизна. Наукова новизна роботи полягає у комплексному дослідженні причинно-наслідкового зв'язку між кліматичними змінами та мілітаризацією Арктики, де кліматичні трансформації (зокрема танення льоду та деградація вічної мерзлоти) визначено як фундаментальний каталізатор безпекових змін.

Метою роботи є комплексний аналіз трансформації Арктичного регіону та виявлення причинно-наслідкових зв'язків між кліматичними змінами, екологічними проблемами та мілітаризацією.

Завдання дослідження:

¹⁷ Auerswald, D. (2022). All Security Is Local. Atlantic Council. URL: https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2022/03/All-security-is-local_Arctic-defense-policies-and-domain-awareness_final-3.30.pdf.¹⁸ Conley, A., et al. (2025). Russia's Climate Gamble The Pursuit and Contradiction of Its Arctic Ambitions. CSIS. https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/210924_Conley_Russia%27s_Climate_Gamble.pdf

¹⁹ Kwong, J. (2018). A Warning About Warming: Climate Change Threatens Arctic Nuclear Security. *RUSI*. <https://www.rusi.org/networks/uk-poni/nuclear-reactions/warning-about-warming-climate-change-threatens-arctic-nuclear-security>

²⁰ Koenigk, T. & Key, J., & Vihma, T. (2020). Climate Change in the Arctic. Pp 673-675. https://doi.org/10.1007/978-3-030-33566-3_11

²¹ Vogler, A. (2024). On (In-)Secure Grounds: How Military Forces Interact with Global Environmental Change. *Journal of Global Security Studies*, 9(1). <https://doi.org/10.1093/jogss/ogad026>

7

1. Визначити вплив кліматичних змін на безпекову ситуацію регіону. 2. Проаналізувати міжнародно-правові суперечки щодо морських шляхів та шельфу.

3. Дослідити еволюцію арктичних стратегій та доктрин ключових акторів (США, РФ, КНР, НАТО).

4. Проаналізувати процеси мілітаризації регіону та встановити зв'язок із кліматичними та екологічними змінами.

Об'єктом дослідження є мілітаризація Арктики та сучасна система безпекових відносин в регіоні.

Предметом дослідження є вплив кліматичних змін та екологічних трансформацій на процес мілітаризації Арктики.

Методологія. Теоретичною основою є політичний реалізм, геополітичні теорії та концепції безпекотворення (securitization). В дослідженні було використано *системний аналіз* – для розуміння зв'язків між кліматом, екологією, економікою та безпекою. *Порівняльний аналіз* було застосовано для зіставлення стратегій та потенціалів держав, *контент-аналіз* дозволив виявити важливі складові доктринальних документів, *історико-хронологічний метод* дозволив відстежити еволюцію політики провідних гравців.

На початковому етапі формування методології дослідження було виокремлено два ключові концептуальні вектори: «мілітаризація Арктики» та «кліматично-екологічні трансформації регіону», для кожного з яких було розроблено автономні стратегії пошуку інформації. Однак первинний аналіз джерельної бази засвідчив, що ці процеси неможливо розглядати ізольовано. Вони є глибоко взаємозалежними, формуючи єдину систему координат, де кліматично-екологічні зміни безпосередньо детермінують нову безпекову реальність. Виявлення цього причинно-наслідкового зв'язку стало визначальним

для корегування стратегії дослідження та інтеграції обох напрямів:

Напрямок «мілітаризації» виявився нерозривно пов'язаним із геополітичними амбіціями та територіальними претензіями держав. Це зумовило необхідність комплексного аналізу, що виходить за межі суто військової статистики і охоплює

8

механізми регіонального управління, офіційні оборонні доктрини та програми розвитку стратегічного потенціалу ключових акторів.

Напрямок «кліматичних змін» було переосмислено не лише як екологічну проблему, а як фундаментальний каталізатор мілітаризації. Наслідки кліматичних трансформацій такі як танення морського льоду, деградація вічної мерзлоти та відкриття нових логістичних маршрутів створюють як нові економічні можливості, так і критичні безпекові вразливості, що змушує держави адаптувати свої оборонні стратегії.

Таким чином, процес пошуку став ітеративним: категорії та ключові слова розширювалися в міру виявлення цих зв'язків. Пошук проводився переважно англійською мовою для охоплення ширшого масиву джерел та роботи з першоджерелами. В Додатку 1 наведено набори ключових слів, згруповані за основними тематичними категоріями дослідження, по яким здійснювався пошук.

Під час дослідження було встановлено, що процеси мілітаризації та кліматичних змін є глибоко взаємозалежними. Кліматичні трансформації переосмислено як фундаментальний каталізатор мілітаризації, що створює як можливості (видобуток ресурсів, морські шляхи), так і вразливості. Пошукова стратегія інтегрувала ключові слова за категоріями: мілітаризація, арктична політика, клімат, економіка/технології, НАТО.

Хронологічні межі: 2008–2025 роки. Початок відліку пов'язаний з першою Арктичною стратегією РФ, а верхня межа дозволяє врахувати наслідки вторгнення в Україну та розширення НАТО.

В дослідженні було визначено ключових акторів, вибір яких був зумовлений тим, що саме ці гравці найактивніше реагують на зміни, спричинені кліматом, формуючи глобальну безпекову конкуренцію. Таким чином, дослідження

зосереджено на США, Росії, НАТО та Китаї. Обґрунтовуючи цей підхід, зазначимо, що Росія та США і НАТО як колективний актор визначають динаміку мілітаризації (суперництво між концепцією «Бастіону» та політикою стримування Альянсу). При цьому арктичні держави, крім Росії (Канада, Норвегія, Данія тощо) розглядаються переважно в контексті колективної

9

політики НАТО, оскільки їхні національні стратегії інтегруються в оборону Альянсу і самостійно не визначають глобальний баланс сил у регіоні. *Китай* береться до уваги, бо змінює баланс сил через економічну та наукову присутність подвійного призначення.

Джерельну базу кваліфікаційної роботи складає широкий масив матеріалів, який охоплює нормативно-правові акти, офіційні доктринальні документи, звіти міжнародних організацій. Загальний масив опрацьованих джерел дозволяє всебічно розкрити тему дослідження.

Фундаментом дослідження стали першоджерела, що визначають державну політику ключових гравців в Арктиці. Сюди входять національні стратегії США різних років, звіти Міністерства оборони та Берегової охорони США тощо. Вагомим пластом є російські нормативні акти, зокрема стратегії розвитку Арктичної зони та доктрини національної безпеки. Також проаналізовано стратегічні документи Канади та інших арктичних країн. Окрему підгрупу становлять матеріали міжнародного права, зокрема заявки держав до Комісії ООН щодо розширення меж континентального шельфу та звіти структур НАТО щодо стратегічного передбачення в регіоні.

У сукупності відібрані джерела є репрезентативними, актуальними та дозволяють об'єктивно оцінити процеси мілітаризації Арктичного регіону в контексті глобальних кліматичних змін.

Практичне значення і практична апробація результатів дослідження.

Практичне значення полягає у можливості використання наукових положень, систематизованого фактологічного матеріалу та висновків роботи у подальшій науково-дослідній діяльності для аналізу безпекових трансформацій та

геополітичного суперництва в Арктичному регіоні; у навчальному процесі вищих закладів освіти; під час підготовки навчально-методичних посібників та аналітичних матеріалів з проблематики впливу кліматичних змін на архітектуру міжнародної безпеки.

10

Основні положення дослідження було апробовано в двох наукових статтях, розміщених на науковому блозі Національного університету «Острозька академія».

Структура роботи обумовлена поставленими метою та завданнями. Робота складається зі вступу, основної частини, висновків, списку використаних джерел та літератури і 23 додатків. Основна частина кваліфікаційної роботи складається з трьох розділів та 10 підрозділів, які послідовно розкривають трансформацію регіону. Перший розділ присвячено аналізу впливу кліматичних змін на безпекове середовище, зокрема дослідженню того, як танення льодовиків відкриває доступ до нових морських маршрутів (Північний морський шлях, Північно-Західний прохід) та природних ресурсів, що провокує територіальні суперечки щодо розмежування континентального шельфу та вимагає перегляду міжнародно-правових механізмів управління. У другому розділі детально розглядається еволюція стратегічних підходів США, Росії, НАТО та Китаю, демонструючи зміну парадигми від наукової співпраці до гострого геополітичного суперництва, посиленого війною в Україні та амбіціями Пекіна як «приарктичної держави». Третій розділ фокусується на практичних вимірах мілітаризації, аналізуючи відновлення військової інфраструктури РФ та концепцію «Бастіон», заходи НАТО з посилення північного флангу після вступу Фінляндії та Швеції, а також зростаючу роль криголамних флотів і військової співпраці між Москвою та Пекіном. Основний текст становить 115 сторінок. Список використаних джерел та літератури включає 208 найменувань.

11

РОЗДІЛ 1.

ВПЛИВ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН, ЕКОЛОГІЧНИХ ЗАГРОЗ НА БЕЗПЕКОВУ СИТУАЦІЮ В АРКТИЦІ

Зміна клімату, спричинена людиною, впливає на Арктику набагато швидше та сильніше, ніж на будь-який інший регіон. Протягом останніх 50 років Арктика нагрівалася більш ніж вдвічі швидше²², ніж решта земної кулі. Ця безпрецедентна трансформація Арктики має глибокі наслідки для арктичних людей, екосистем та ресурсів.

Зміни в Арктиці також впливають на решту світу, не лише через внесок Арктики в підвищення рівня моря, але й через роль регіону в глобальній кліматичній системі, його вплив на циркуляцію океану та вплив на погоду в середніх широтах. Одним з головних наслідків цих змін є зростаючий інтерес до Арктики з боку глобальних гравців, мотивований економічними можливостями, які включають комерційне судноплавство, розробку нафти і газу, гірничодобувну промисловість, рибальство та туризм. Результатом є посилення економічних та геополітичних зв'язків між Арктикою та рештою світу.

Хоча Арктичний регіон не має чітко визначених меж, найпоширеніше, базове географічне визначення регіону охоплює територію вище широти Північного полярного кола (66°33' пн. ш.) (див. Додаток 2) і охоплює близько 8% поверхні Землі²³. Інші визначення Арктики та кордонів залежать від контексту та проблематики питання, беручи до уваги кліматичні зони, кордони держав, морські шляхи, виключні морські економічні зони, межі проживання корінних народів або інші функціональні обмеження відповідно до вирішуваних питань.

Арктика є полярно протилежною Антарктиді не лише за географічним розташуванням на протилежному полюсі планети, але у географічному

²² Tandon, A. (2022, August 11). The Arctic has warmed “nearly four times faster” than the global average. URL: <https://www.carbonbrief.org/the-arctic-has-warmed-nearly-four-times-faster-than-the-global-average/> ²³ Alfred Wegener Institute. (2020). *Arctic Governance – Fact Sheet*. Alfred Wegener Institute. URL: https://www.arctic-office.de/fileadmin/user_upload/www.arctic-office.de/PDF_uploads/Fact_Sheet_Governance_Englisch.pdf

визначенні та у геополітичному вимірі. Антарктида це континент, в той час як більша частина Арктики – це Північний Льодовитий океан, вкритий шаром

багаторічної криги.

Антарктида перебуває під юрисдикцією Договору про Антарктику, підписаного 1 грудня 1959 року 12 країнами і до якого Україна приєдналася у 1992 році²⁴, який суттєво обмежує територіальні претензії на суверенітет над континентом чи його частиною, то політична та геополітична ситуація в Арктиці суттєво відрізняється.

1.1 Безпекові виклики глобального потепління в Арктиці

Зміна клімату – це не просто загальна тенденція, яка відкриває Арктику для ще більшої активності людини, вона також впливає на різноманітні екологічні зміни, які самі по собі дестабілізують регіон. Кожна з цих змінних, від посилених тенденцій потепління до прискореної втрати морського льоду, створює нові виклики безпеки в регіоні.

Міжурядова група експертів зі зміни клімату оцінює, що середні глобальні температури зросли приблизно на 1°C з доіндустріальних часів і наразі зростають приблизно на 0,2°C за кожне десятиліття. Однак у Росії потепління відбувається ще швидше – на 0,45°C за десятиліття, що приблизно вдвічі перевищує середній світовий показник, і на 0,8°C за десятиліття в арктичному регіоні Росії, або в чотири рази перевищує середній світовий показник²⁵. Зміна клімату призвела до подовження літа та скорочення зими, що збільшило кількість днів танення вічної мерзлоти та викидів парникових газів в атмосферу.

²⁴ Кабінет Міністрів України. (2015). Договір про Антарктику. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_224#Text

²⁵ Intergovernmental Panel on Climate Change, «Special Report on the Ocean and Cryosphere in a Changing Climate [IPCC Special Report],» approved at its 51st Session held from September 20-23, 2019. URL: <https://www.ipcc.ch/srocc/home/>

по вересень 2020 року була другою найтеплішою за всю історію спостережень, а в Сибіру зимові температури були на 3-5°C вище середнього рівня²⁶.

Північний Льодовитий океан займає близько 16 мільйонів квадратних кілометрів навколо Північного полюса Землі, більша частина поверхні якого залишалася вкритою льодом цілий рік. Навколо цього ядра цілорічного льоду були нашарування сезонного льоду, який замерзав кожної зими та танув влітку. Арктичний льодовиковий покрив досягає своєї максимальної площі в березні, а мінімальної – у вересні²⁷. В Додатку 3 наведено порівняльне зображення віку льоду між 1984 та 2021 роками.

З 1980-х років площа арктичного морського льоду зменшується в середньому на 3,5–4,1% за десятиліття. У вересні 2024 року площа, вкрита льодом щонайменше на 15 відсотків, становила лише 4,38 мільйона квадратних кілометрів, що є шостим найнижчим показником за всю історію супутникових спостережень. Це на 2,03 мільйона квадратних кілометрів менше, ніж середній показник за 1981–2010 роки або – площа більша за Аляску. Найменша добова площа спостерігалася 11 вересня 2024, коли загальна площа льоду досягла мінімуму за все літо у 4,28 мільйона квадратних кілометрів²⁸. Відсоткова різниця від середньої площі морського льоду в Арктиці в період щорічного літнього мінімуму у вересні та зимового максимуму в березні з 1979 по 2022 рік наведено в Додатку 4. Втрата морського льоду загрожує екосистемам та ізольованим арктичним громадам, які від них залежать, і може нести серйозні наслідки для учасників процесу безпеки, присутніх у регіоні. Якщо темпи танення льоду збережуться, Арктичний регіон може бути вільним від льоду в літні місяці вже через десять-п'ятнадцять років²⁹.

²⁶ Moon, T. A., M. L. Druckenmiller, and R. L. Thoman, Eds., 2024: Arctic Report Card 2024, URL: <https://doi.org/10.25923/b7c7-6431>

²⁷ Lindsey, R., & Scott, M. (2022, October 18). Climate Change: Arctic Sea Ice Summer Minimum | NOAA Climate.gov. URL: <https://www.climate.gov/news-features/understanding-climate/climate-change-arctic-sea-ice-summer-minimum>

²⁸ Ibid.

²⁹ Guy, K. (2021, March 26). Temperatures and Tensions Rise. URL: <https://storymaps.arcgis.com/stories/fb4d85defe18447ba0ec5955bab4a6cb>

Зменшення площі арктичного морського льоду пов'язане з явищем, відомим як *арктичне посилення*: інтенсивніше потепління в Арктиці, ніж в інших частинах земної кулі, яке підживлює саме себе. Арктичному посиленню сприяє безліч факторів, і втрата морського льоду є одним із них.

Біла або світло-сіра поверхня морського льоду відбиває до 80 відсотків сонячного світла, що надходить, відхиляючи додаткову енергію від планети. З меншою кількістю льоду темна поверхня океанської води поглинає значно більше сонячної енергії, що призводить до подальшого потепління поверхні моря та атмосфери, що над нею лежить, а це, своєю чергою, призводить до більшого танення льоду, що, своєю чергою, призводить до більшого потепління тощо. Потепління впливає не лише на океани та стан льоду. Вічна мерзлота, ґрунт, що був замерзлим щонайменше два роки поспіль, лежить під більшістю нельодовикової землі в Арктиці.

Зі зростанням температур Арктики танення вічної мерзлоти загрожує місцевій безпеці та цивільній інфраструктурі та створює нові ризики для здоров'я людини та глобальної кліматичної системи. Деградація вічної мерзлоти має наслідки, які виходять далеко за межі Арктики. Вічна мерзлота зберігає величезну кількість вуглецю, майже вдвічі більше, ніж в атмосфері. Зі зростанням потепління танення вічної мерзлоти стане зростаючим джерелом парникових газів, викидаючи вуглекислий газ та метан в атмосферу та ще більше посилюючи зміну клімату³⁰.

Аляска є стратегічним центром для американських сил безпеки в Тихому океані та Арктиці. Технологічне обладнання в Арктичному регіоні вже застаріло, а військові бази, радіолокаційні станції та пости національної гвардії на Алясці та в Гренландії потребують оновлення. Танення вічної мерзлоти становить серйозну загрозу для цієї старіючої інфраструктури. Загалом, деградація вічної мерзлоти в Арктичному регіоні може завдати глобальної шкоди на трильйони доларів протягом наступних кількох століть, якщо тенденції до змін збережуться.

Міністерство оборони США вже планує витратити понад 750 млн доларів на покриття витрат на модернізацію та ремонт трьох баз на Алясці протягом наступних п'яти років³¹ і використовує їхню територію для проведення досліджень вічної мерзлоти разом з Інженерним корпусом армії та Науково дослідною та інженерною лабораторією холодних регіонів³². Росія найбільше постраждає від танення вічної мерзлоти: приблизно 60 відсотків території Росії, включаючи міські центри, енергетичну інфраструктуру та військові об'єкти, вкрито вічною мерзлотою³³. В Додатку 5 наведено межі вічної мерзлоти та розташування великих міст. Особливо багатий на льодовики шар вічної мерзлоти лежить під півостровом Ямал, на якому розташовані нафтогазові проекти, ключові для економічних амбіцій Росії³⁴. Інші «гарячі» точки вічної мерзлоти, де можуть відбуватися найбільші руйнування, знаходяться поблизу великих міст, таких як Норильськ, Воркута та Новий Уренгой, а також у Ненецькому та Ямало-Ненецькому автономних округах, на архіпелазі Нова Земля, в районах поблизу міста Якутськ та в окремих районах на крайньому північному заході Чукотського автономного округу³⁵. Руйнування міст та небезпечні аварії, що загрожують здоров'ю людини та навколишнього середовища, вже сталися, зокрема руйнування житлової, промислової та нафтогазової інфраструктури, побудованої на танучій вічній мерзлоті, що викликає занепокоєння щодо ядерних установок, побудованих на нестабільній вічній мерзлоті та радіоактивного забруднення³⁶. Руйнування фундаменту збільшує ризики пошкодження будівель, сховищ радіоактивних

³¹ Lee, H. (2024, December 23). National defense bill to bring over \$723M to Alaska in construction projects. URL: <https://www.alaskasnewsresource.com/2024/12/23/national-defense-bill-bring-over-723m-alaska-construction-projects/>

³² Sherman, J. (2025, August 25). Pentagon moves to modernize Alaska's Cobra Dane radar in nearly \$1 billion effort | InsideDefense.com. URL: <https://insidedefense.com/daily-news/pentagon-moves-modernize-alaskas-cobra-dane-radar-nearly-1-billion-effort>

³³ Conley, A., Cahill, B., Authors, H., Conley, C., Newlin, C., Wall, A., & Lohsen. (2025). Russia's Climate Gamble The Pursuit and Contradiction of Its Arctic Ambitions CONTRIBUTING AUTHORS A Report of the CSIS Europe, Russia, and Eurasia Program. URL: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/210924_Conley_Russia%27s_Climate_Gamble.pdf

³⁴ Hjort, J., Karjalainen, O., Aalto, J. et al. Degrading permafrost puts Arctic infrastructure at risk by mid-century. Nat Commun 9, 5147 (2018). URL: <https://doi.org/10.1038/s41467-018-07557-4>

³⁵ Tsafos, op. cit. (2025).

³⁶ Kwong, J. (2018). A Warning About Warming: Climate Change Threatens Arctic Nuclear Security. URL: <https://www.rusi.org/networks/uk-poni/nuclear-reactions/warning-about-warming-climate-change-threatens-arctic-nuclear-security>

відходів, яких чимало в російській Арктиці після ядерних випробувань часів Холодної війни³⁷.

Зміна клімату мала і продовжуватиме мати прямий вплив на нові та радянські арктичні військові об'єкти Росії. Це виклик для Північного флоту, який нещодавно створив бригаду морських інженерів – підрозділ, який виконуватиме широкий спектр завдань притаманних інженерним підрозділами, а також будівництво та відновлення об'єктів арктичної інфраструктури³⁸.

Поблизу російських військових об'єктів зростає кількість екологічних та кліматичних інцидентів, включаючи руйнування будівель, ерозію узбережжя, лісові пожежі та екстремальні погодні явища. Розлив 22 000 тонн дизельного палива в Норильську³⁹ стався недалеко від аеродрому Аликель та бази берегової охорони Дудинка.

Вісімнадцять Російських арктичних військових баз, порти або пошуково рятувальні центри розташовані в суцільних, переривчастих або спорадичних зонах вічної мерзлоти⁴⁰. З них п'ять російських військових об'єктів в «гарячих» точках вічної мерзлоти або поблизу них – районів, де інфраструктура перебуває під середньо-високим або високим ризиком значної деградації до 2050 року через танення вічної мерзлоти. Починаючи із західної Арктики Росії і на схід, це такі: авіабаза Нар'ян-Мар, авіабаза Рогачево, авіабаза Воркута, аеродром Провіденія та авіабаза Анадир-Вугільний⁴¹. Аеродром Амдерма мав би бути шостим, але він вже покинутий і сильно пошкоджений таненням вічної мерзлоти, а плани Міністерства оборони Росії щодо його відновлення, не здійснилися.

³⁷ Rapidly warming Arctic could cause spread of nuclear waste, undiscovered viruses and dangerous chemicals, new report finds. (2021, October 4). URL: <https://www.preventionweb.net/news/rapidly-warming-arctic-could-cause-spread>

³⁸ Staalesen, A., «Northern Fleet prepares deployment of hypersonic missile Kinzhal», Barents Observer, December 16, 2020, URL: <https://thebarentsobserver.com/en/security/2020/12/northern-fleet-prepares-deployment-hypersonic-missile-kinzhal>

³⁹ Bennett, M. (2020, June 22). Norilsk oil spill: «There are rivers of fuel» - Cryopolitics. URL: <https://www.cryopolitics.com/2020/06/22/norilsk-oil-spill/>

⁴⁰ Woodall, T. (2020). Rising temperatures leave Russia's Arctic ambitions on thin ice Monday, September 7, 2020. URL: https://media.muckrack.com/portfolio/items/7860084/Rising_temperatures_leave_Russias_Arctic_ambition.pdf

⁴¹ Aris, B. (2020, September 2). Russia's permafrost is melting. URL: <https://www.intellinews.com/russia-s-permafrost-is-melting-190398/>

Авіабаза Рогачево на південному острові архіпелагу Нова Земля, розміщує важливі засоби протиракетної оборони, а у 2018 та 2019 роках авіабазу було модернізовано додатковими радіолокаційними станціями, засобами радіоелектронної боротьби, сигнальними розвідувальними силами та відповідним обладнанням⁴².

Авіабаза Анадир-Вугільний – це ще один з небагатьох великих об'єктів у східній Арктиці Росії, який слугує виконанню широкого спектру завдань: пошуково-рятувальні роботи, радіоелектронну боротьбу, робота з безпілотниками, дальнє патрулювання стратегічними бомбардувальниками Ту 22М3 та супутниковий зв'язок⁴³. Обом цим авіабазам загрожують кліматичні зміни через зменшення вічної мерзлоти, які руйнують покриття злітних та інфраструктуру (див. Додаток 6). Хоча аеродром Анадир-Вугільний знаходиться поза Арктичним колом, його призначення – забезпечувати безпеку РФ в даному регіоні, включаючи і схід Арктики.

Інші військово- та економічно важливі об'єкти, перебувають під помірним ризиком: порт у Сабетті, критично важливий для захисту енергетичної інфраструктури Ямалу; пошуково-рятувальний центр у Надимі; аеродром Аликель, поблизу міста Норильськ, місця розливу нафти 2020 року; авіабаза Тіксі; аеродром Чокурдах; та аеродром Черського⁴⁴. Сильно мілітаризований Кольський півострів, де базуються Північний флот, Арктична бригада та російський стратегічний підводний флот, значною мірою вільний від вічної мерзлоти, як і острів Земля Франца-Йосипа, де розташована авіабаза Нагурське⁴⁵.

Серед об'єктів, що знаходяться під помірною загрозою зникнення, порт

⁴² Boulègue, M. (2019). Russia's Military Posture in the Arctic: Managing Hard Power in a Low Tension Environment, p.19. London: Chatham House.

URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2019-06-28-Russia-Military-Arctic_0.pdf.

⁴³ Boulègue, M. (2019). Russia's Military Posture in the Arctic: Managing Hard Power in a Low Tension Environment, p.38. London: Chatham House. URL:

https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2019-06-28-Russia-Military-Arctic_0.pdf.

⁴⁴ Conley, A., op. cit.

⁴⁵ Conley, A., op. cit.

трьох найбільших проектів Ямалу⁴⁶. Будівництво цього порту подвійного призначення розпочалося у 2013 році; з самого початку він мав на меті обслуговувати російські нафтогазові проекти на Ямалі та бути головним вузлом на Північному морському шляху.

Зміна клімату створює новий ландшафт конкуренції та претензій на території: Росія та Канада хочуть домінувати вздовж Північного морського шляху та Північно-Західного проходу відповідно; Китай інвестує в розбудову інфраструктури, зокрема на контрольованому Норвегією Шпіцбергені; а Сполучені Штати відмовляються ратифікувати Конвенцію ООН з морського права, що обмежує їхню здатність вирішувати територіальні претензії.

Комерційна активність в Арктичному регіоні стрімко зростає в останні роки, оскільки розвідка корисних копалин, газу та нафти, судноплавні шляхи, дослідницька діяльність, рибальство та туризм перемістилися далі на північ. Тільки судноплавна діяльність зросла на 37% за 12 років⁴⁷, і прогнози на майбутнє показують швидке зростання, оскільки танення морського льоду створює більші шляхи безпечного проходу. Зокрема, Росія просуває Північний морський шлях як дедалі більш життєздатну артерію для судноплавства між Азією та Європою, використовуючи державні криголами та стимули, що сприяють збільшенню вантажопотоку через регіон.

Економічні переваги арктичного судноплавства, включаючи зниження зборів за користування каналами та нижчі витрати на паливо, є значними. Однак зростаюча присутність судноплавних суден в Арктиці також негативно впливає

на крихку екосистему регіону, що підкреслює нагальну потребу в стійких та екологічно відповідальних методах судноплавства.

Арктичне судноплавство значною мірою залежить від викопного палива, зокрема від важкого мазуту, спалювання якого призводить до високих викидів оксидів сірки, важких металів, летких органічних сполук та частинок чорного

⁴⁶ Laruelle, M. (2020). Russia's Arctic Policy A Power Strategy and Its Limits. Paris: IFRI. URL: <https://www.ifri.org/en/papers/russias-arctic-policy-power-strategy-and-its-limits>

⁴⁷ Arctic Council. (2025, May 2). Arctic Shipping on the Rise: What Trends Can Tell Us. URL: <https://arctic.council.org/news/arctic-shipping-what-trends-can-tell-us/>

вуглецю⁴⁸, які прискорюють потепління клімату Арктики. Міжнародне судноплавство становить 80–90% обсягу світової торгівлі, слугуючи основним видом міжнародної торгівлі та важливою ланкою в глобальній економічній взаємодії⁴⁹. Однак зростання судноплавної діяльності негативно впливає на глобальний клімат. Згідно зі статистикою Міжнародної морської організації, викиди парникових газів від загального обсягу судноплавства (міжнародного, внутрішнього та рибальства) зросли з 977 мільйонів тонн у 2012 році до 1076 мільйонів тонн у 2018 році (збільшення на 9,6%). У 2012 році викиди CO₂ становили 962 мільйони тонн, тоді як у 2018 році ця кількість зросла на 9,3% до 1056 мільйонів тонн викидів CO₂⁵⁰.

Крім того, екстремально холодні погодні умови в Арктичному регіоні посилюють неповне згоряння палива, особливо важкого мазуту, під час судноплавства, що призводить до осадження частинок чорного вуглецю на льоду та снігу. Як другий за величиною фактор глобального потепління після CO₂, чорний вуглець відіграє вирішальну роль у прискоренні зміни клімату. Коли частинки чорного вуглецю осідають на снігу та льоду, вони викликають каскад ефектів, включаючи прискорення танення на освітлених поверхнях та зниження альбедо (здатності відбивати світло). Це, у свою чергу, призводить до посилення поглинання сонячної радіації, що призводить до глибшого проникнення тепла в океан і ґрунт і зрештою посилює тенденцію до потепління в Арктичному регіоні⁵¹.

Потепління клімату не однаково позитивно впливає на арктичне судноплавство з точки зору судноплавства та безпеки, оскільки кліматичні умови регіону залишаються екстремальними та непередбачуваними. Фактично, оскільки площа відкритих водних просторів в Арктиці продовжує

⁴⁸ Zhang, Q., Wan, Z., Hemmings, B., & Abbasov, F. (2019). Reducing black carbon emissions from Arctic shipping: Solutions and policy implications. *Journal of Cleaner Production*, 241, 118261. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118261>

⁴⁹ Liu, H., Mao, Z., & Zhang, Z. (2024). From melting ice to green shipping: navigating emission reduction challenges in Arctic shipping in the context of climate change. *Frontiers in Environmental Science*, 12. URL: <https://doi.org/10.3389/fenvs.2024.1462623>

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Liu, H., Mao, Z., & Li, X. (2023). Analysis of international shipping emissions reduction policy and China's participation. *Frontiers in Marine Science*, 10. URL: <https://doi.org/10.3389/fmars.2023.1093533>

збільшуватися, вплив несприятливих метеорологічних факторів, таких як сильний вітер, високі хвилі та морський туман, на судноплавство суден посилюється.

По-перше, очікується, що потепління клімату посилить нестабільність арктичних метеорологічних умов, що створить значні проблеми для моніторингу стану моря, що є критичним фактором у забезпеченні безпечного судноплавства. Потепління клімату може змінити енергетичний баланс та схеми циркуляції атмосфери в Арктиці⁵², що призведе до більшої ймовірності раптових та непередбачуваних метеорологічних змін. Це, у свою чергу, посилить труднощі в моніторингу та оцінці морських умов, тим самим впливаючи на безпеку та ефективність арктичного судноплавства.

По-друге, попередні оцінки економії коштів від скорочення трансарктичних маршрутів могли бути надмірно оптимістичними, оскільки вони не враховували вплив збільшення частоти морського туману в районах відступу морського льоду. Збільшення частоти виникнення морського туману призведе до збільшення загального часу плавання суден. Збільшення танення морського льоду призводить до більш обширного та тривалого морського туману, який негативно впливає на арктичний клімат, видимість та гідрологічні цикли. Це явище особливо виражене у відкритих водах Східно-Сибірського та Чукотського морів, де туманні дні трапляються 15–20 днів на місяць протягом літа.

Дослідження показують, що затримки, спричинені туманом, можуть становити від 1 до 4 днів, а морський туман збільшує час судноплавства приблизно на 23–27% вздовж Північно-Західного проходу та на 4–11% вздовж Північного морського шляху, ніж за попередніми оцінками⁵³.

По-третє, зростання частоти екстремальних погодних умов суттєво ставить під загрозу безпеку арктичного судноплавства. Наприклад, туман поглинає та розсіює звук, світло та електромагнітні хвилі, тим самим зменшуючи дальність

⁵² Liang, Y., Bi, H., Huang, H., Lei, R., Liang, X., Cheng, B., & Wang, Y. (2022). Contribution of warm and moist atmospheric flow to a record minimum July sea ice extent of the Arctic in 2020. *The Cryosphere*, 16(3), 1107–1123. URL: <https://doi.org/10.5194/tc-16-1107-2022>

⁵³ Song, S., Chen, Y., Chen, X., Chen, C., Li, K.-F., Tung, K., Zhao, J. (2023). Adapting to a Foggy Future Along Trans-Arctic Shipping Routes. *Geophysical Research Letters*, 50(8). URL: <https://doi.org/10.1029/2022gl102395>

видимості та тривалість спалаху світлових маяків. Він також погіршує ефективну дальність передачі звукових сигналів, підбиваючи точність локалізації джерела звуку на основі акустичних оцінок. У деяких акваторіях арктичних судноплавних шляхів (особливо Північно-Західний прохід) топографія маршруту складна, ширина вузька, а глибина води невелика через втручання морського льоду, і суднам доводиться кілька разів повертати або коригувати швидкість, щоб запобігти зіткненню або застрягання в льоду. Крім того, навігація в вкритій льодом зоні іноді вимагає частого використання керма, тому екіпаж повинен вчасно аналізувати різну гідрометеорологічну інформацію та шукати прохід між льодами, що підвищує навантаження на екіпаж і збільшує час та витрати на проходження маршруту⁵⁴.

Збільшення активності в регіоні створило попит на можливості безпечного супроводу, пошуково-рятувальних та криголамних операцій, і може призвести до накопичення військ за присутності військово-морських сил кількох держав. Хоча більшість зростаючої активності в Арктичному регіоні мала цивільний характер, військові та державні структури безпеки також розширювали свої операції в регіоні.

Російські збройні сили інвестували значні суми в модернізацію об'єктів

радянської епохи, розширення берегової оборони, закупівлю нових літаків та військово-морської техніки, навчання військ та випробування систем озброєння в Арктичному регіоні. Як Сполучені Штати, так і Росія є ядерними державами, тому їхня подальші військова навчання та операції в цьому регіоні також повинні враховувати ці ризики.

Ці дії спонукають НАТО все більше дивитися на північ, розробляти комплексний арктичний підхід, одночасно збільшуючи кількість навчальних та патрульних операцій у регіоні. Будь-який з раніше обговорюваних кліматичних впливів або зростаючої активності може стати поштовхом до ескалації військової напруженості, а зростаюча стурбованість щодо взаємодії в сірій зоні навколо

⁵⁴ Lin, B., Zheng, M., Chu, X., Mao, W., Zhang, D., & Zhang, M. (2023). An overview of scholarly literature on navigation hazards in Arctic shipping routes. *Environmental Science and Pollution Research*. URL: <https://doi.org/10.1007/s11356-023-29050-2>

судноплавних шляхів, видобутку ресурсів та комерційної діяльності вказує на складнішу картину конфлікту в регіоні.

З огляду на те, що військова присутність в Арктиці зростає з кожним роком, а також на гострі взаємні претензії на території та ресурси, суб'єкти безпеки також повинні звертати пильну увагу на змінні, що впливають на лід, ґрунт, погоду та мобільність в регіоні.

1.2 Посилення конкуренції за арктичні ресурси як безпековий виклик та стимул для мілітаризації

Зміни клімату, що впливають на тривалість існування та міцність льодового покриву Арктики, відкривають перспективи використання двох нових морських шляхів через північні води, які можуть суттєво скоротити час доставки вантажів з Азії до Європи або з Європи до західного узбережжя Північної Америки (див. Додаток 7).

Північно-Західний прохід з'єднує Атлантику та Тихий океан і на 7000

кілометрів коротший за нинішній судноплавний шлях через Панамський канал, приблизно два тижні економії часу в дорозі⁵⁵. Північно-Західний прохід Канади – це система проток, заток та каналів у Канадському Арктичному архіпелазі, що з'єднують море Бофорта на заході з затокою Баффіна на сході. Північно-Західний прохід забезпечує два основні навігаційні маршрути на своєму західному боці: північний маршрут та південний маршрут⁵⁶ (див. Додаток 8).

Однак він рідко використовується, оскільки більшу частину року вкритий шаром льоду, що робить можливим проходження ним лише для криголамів. Додатково, він має складну навігацію між численними островами та протоками, що створює труднощі для вільного проходу кораблів та вимагає розвиненої

⁵⁵ Jiakai, P., Mengjie, L., & Feng, M. (2025). Review of ship navigational safety in the Arctic Northwest passage. *Regional Studies in Marine Science*, 87, 104229. URL: <https://doi.org/10.1016/j.rsma.2025.104229> ⁵⁶ Pharand, D. (1988). *Canada's Arctic Waters in International Law*, at pp. 189- 201. In Cambridge University Press eBooks. Cambridge University Press. URL: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511565458>

інфраструктури, такої як навігаційні контрольні точки, глибоководні порти, пошуково-рятувальні центри тощо.

Згідно зі звітом Міністерства навколишнього середовища та зміни клімату Канади за 2019 рік, хоча й були зафіксовані річні коливання, «були виявлені статистичні тенденції до зниження» за період з 1968 по 2018 рік для літнього морського льоду та багаторічних морських льодовиків як на північному, так і на південному маршрутах⁵⁷. Ключовим висновком було те, що «південний маршрут був практично вільним від багаторічного морського льоду протягом кількох останніх років». З таненням літнього льоду очікується, що Північно-Західний прохід стане значно більш судноплавним до 2050 року, що збільшить можливості для судноплавства, туризму, експлуатації ресурсів та промислової діяльності⁵⁸

Відкритим є питання про те, чи є Північно-Західний прохід внутрішнім водним шляхом Канади чи міжнародним водним шляхом, відкритим для всіх. Канада давно претендує на Північно-Західний прохід як на внутрішні

територіальні води, ґрунтуючись на давній історії використання цих вод корінними інуїтами, а також на юридичних аргументах, що впливають з багаторічних справ, врегульованих Міжнародним судом ООН⁵⁹. США давно заперечують цю претензію, спираючись на своє тлумачення Конвенції ООН з морського права (UNCLOS), договору, який вони визнають як міжнародне право, але ніколи не ратифікував Конгрес. Згідно з цією точкою зору, США розглядають прохід як міжнародну протоку, що з'єднує дві великі водойми і що США таким чином мають право мирного проходу згідно з Морським правом ООН⁶⁰. Однак позначення «міжнародна протока» зазвичай використовується лише у випадках, коли через протоку проходить великий обсяг транзиту. Наразі трафік невеликий, але він, ймовірно, зростає, оскільки лід продовжує танути. Згідно з цією

⁵⁹ Environment and Climate Change. (2025). Sea ice in Canada Report. In Government of Canada. Canada. URL: <https://www.canada.ca/content/dam/eccc/documents/pdf/cesindicators/sea-ice/2025/sea-ice-en.pdf> ⁶⁰ Lalonde, S. (2020). The U.S.-Canada Northwest Passage Disagreement: Why Agreeing to Disagree Is More Important Than Ever. URL: <https://transatlanticrelations.org/wp-content/uploads/2020/12/The-Arctic-and-World-Order-ch11.pdf>

⁵⁰ Steinfeld, D. (2020, April 8). The U.S. – Canada Northwest Passage Dispute – Brown Political Review. URL: <https://brownpoliticalreview.org/the-u-s-canada-northwest-passage-dispute/>

⁶⁰ Tømmerbakke, S. G. (2019, April 12). 30 Year-Old Compromise Divides USA and Canada. URL: <https://www.highnorthnews.com/en/30-year-old-compromise-divides-usa-and-canada>

міжнародною системою проток, Канада має право регулювати більшість аспектів руху на водному шляху, але не може забороняти або обмежувати міжнародне судноплавство.

Північно-Західний прохід є одним із двох основних морських шляхів у Північному полярному колі – інший, Північний Морський Шлях, проходить уздовж північного узбережжя Росії та пролягає від Ісландії до Аляски. США ведуть аналогічний спір з Росією, яка збільшила свою військову присутність на північному узбережжі, контролює весь морський рух вздовж Північного морського шляху та розширює економічний розвиток регіону разом з Китаєм. Спір з Канадою може мати більш масштабні наслідки для США, оскільки Північно-Західний прохід може стати основним маршрутом для доставки комерційних товарів між Аляскою та східним узбережжям або постачання військових об'єктів США в Туле, Гренландія.

Росія не могла б існувати в своєму нинішньому вигляді без своїх

арктичних територій, які займають понад 25% російської суші. Для режиму Путіна Арктика є стратегічною ресурсною базою⁶¹. Москва претендує на великі території Арктичного регіону, включаючи 70% шельфу Північного Льодовитого океану за межами її виключної економічної зони, стверджуючи, що підводні хребти Ломоносова та Менделєєва є природним продовженням сибірської суші. Північний морський шлях займає чільне місце в планах Москви як щодо стимулювання соціально-економічного розвитку в її арктичній зоні⁶², так і щодо створення життєздатної альтернативи основним світовим морським маршрутам.

Хоча Північний морський шлях (ПМШ) був вперше відкритий Радянським Союзом у 1930-х роках, він не був надійним транзитним маршрутом протягом багатьох десятиліть через льодовий покрив⁶³. Однак зі зростанням танення

⁶¹ Основи державної політики Російської Федерації в Арктиці на період до 2020 року та подальшу перспективу : Указ Президента РФ від 18.09.2008, № Пр-1969. (переклад автора) URL: <http://static.government.ru/media/files/A4qP6brLNJ175I40U0K46x4SsKRHGfUO.pdf>

⁶² Основи державної політики Російської Федерації в Арктиці на період до 2020 року та подальшу перспективу : Указ Президента РФ від 18.09.2008, № Пр-1969. (переклад автора) URL: <http://static.government.ru/media/files/A4qP6brLNJ175I40U0K46x4SsKRHGfUO.pdf>

⁶³ Tugushev, A. (2020, June 9). The Porto Franco Regime in Canadian and Russian Sea Ports as an Instrument of Socio Economic Development in the Arctic. URL: <https://www.thearcticinstitute.org/porto-franco-regime-canadian-russian-sea-ports-instrument-of-socio-economic-development-arctic/>

полярних льодовиків цей шлях стає все більше схожий на потенційний транзитний маршрут (див. Додатки 9 та 10). Попри значні переваги, його існування має і геополітичний вимір, що викликає низку дискусійних питань. Найважливіше з них стосується того, хто фактично здійснює контроль над Північним шляхом через Арктику? Росія стверджує, що Північний морський шлях знаходиться в її територіальних водах, що дає їй виключні права на розробку цього району та патрулювання в ньому кораблями⁶⁴. Сполучені Штати та інші держави оскаржують це твердження, а Канада визнає претензії Росії, як і Росія визнає претензії Канади на Північно-Західний протоку⁶⁵.

Ще однією геополітичною проблемою є розвиток ПМШ. Хоча Сполучені Штати протягом багатьох років не проявляли зацікавленості, не всі держави застосували такий підхід. Китай, співпрацює з Росією над розвитком ПМШ, оскільки вважає цей маршрут важливим для своїх національних економічних

інтересів⁶⁶. Хоча інвестиції є надзвичайно дорогими та трудомісткими, Китай розглядає розвиток ПМШ як довгострокову перспективу. В даний час маршрут не є непридатним для використання на рівні більш традиційних маршрутів, але через кілька десятиліть це може легко змінитися. Геополітично це матиме величезні наслідки, оскільки зближує Китай і Росію як союзників і заохочує обидві держави до розвитку більшої кількості криголамів – необхідного інструменту для навігації в регіоні.

Стаття 234 Конвенції ООН з Морського права (UNCLOS) дозволяє контроль над «районами вкритими льодом». Оскільки маршрут стає все більш відкритим, обґрунтованість суверенітету Росії над ним стає більш хитким⁶⁷. У

⁶⁴ Gordon, J. (2019, September 10). Is America losing out on the Northern Sea Route? URL: <https://www.raconteur.net/global-business/northern-sea-route>

⁶⁵ Byers, M. (2012, June 8). Canada Can Help Russia With Northern Sea Route. URL: <https://www.themoscowtimes.com/2012/06/08/canada-can-help-russia-with-northern-sea-route-a15346> ⁶⁶ Judah, J., Sonne, P., & Troianovski, A. (2025, June 7). Russian Spies Are Suspicious of China, Even as Putin and Xi Grow Close. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2025/06/07/world/europe/china-russia-spies-documents-putin-war.html>

⁶⁷ Pezard, S., Tingstad, A., Abel, K., & Stephenson, S. (2017). Maintaining Arctic Cooperation with Russia Planning for Regional Change in the Far North. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1700/RR1731/RAND_RR1731.pdf

випадку ескалації є ризик, що Росія може відреагувати військовою силою, як вона це робила в минулому, щоб захистити свої територіальні претензії. Іншим наслідком звільнення арктичних морських шляхів від льоду став розвиток нових портів у регіоні – як вуглеводневих, призначених для завантаження та транспортування нафти й газу, так і військово-орієнтованих. Провідну роль у цьому процесі відіграє Росія, і саме її активна мілітаризація Арктики викликає дедалі більше занепокоєння серед політиків та експертів, особливо у Сполучених Штатах і Канаді⁶⁸.

Окрім дискусій щодо суверенітету над морськими шляхами, в Арктиці існують і інші територіальні претензії держав. Ці суперечки не стосуються суходолу, а переважно пов'язані з визначенням меж Виключних економічних зон та континентального шельфу. Жоден сухопутний кордон між вісьмома

арктичними державами не є предметом спорів. Так само жодна з цих держав наразі не висуває претензій на територію іншої арктичної держави – ані з історичних мотивів, ані для захисту етнічних меншин. Крім того, островних суперечок також не залишилося: останній спір такого типу було врегульовано між Канадою та Данією у 2022 році⁶⁹.

Дебати щодо континентального шельфу – це відносно недавнє явище. До початку нового тисячоліття як Північний полюс, так і значна частина Північного Льодовитого океану вважалися нейтральною територією. Коли зміна клімату спричинила відступ льодів і відкрила нові економічні можливості в цьому регіоні, низка країн висунула претензії на територію на півночі.

Хоча територіальні претензії прямо не стосуються права на освоєння підводних нафтових ресурсів, саме це залишається ключовим мотивом заяв, поданих Росією, Канадою та Данією (на підставі її юрисдикції над Гренландією). До держав, які також мають узбережжя в Арктиці та потенційно можуть висувати

⁶⁸ Melino, M., & Conley, H. (2020). The Ice Curtain: Russia's Arctic Military Presence. URL: <https://www.csis.org/features/ice-curtain-russias-arctic-military-presence>

⁶⁹ Enyew, A. T., Endalew Lijalem. (2023, January 24). The Legal Implications of the 2022 Canada-Denmark/Greenland Agreement on Hans Island (Tartupaluk) for the Inuit Peoples of Greenland and Nunavut. URL: <https://www.thearcticinstitute.org/legal-implications-2022-canada-denmark-greenland-agreement-hans-island-tartupaluk-inuit-peoples-greenland-nunavut/>

територіальні претензії, належать Сполучені Штати, Норвегія, Швеція та Фінляндія.

Згідно з Конвенцією Організації Об'єднаних Націй з морського права (UNCLOS), держава з прибережною територією має виключну економічну зону (ВЕЗ), яка простягається на 200 морських миль або 370 кілометрів (*прим. автора: тут і далі для зручності будуть використані милі як одиницю вимірювання, відповідно до міжнародних договорів*) за межі її берегів, що надає розширену територію для ведення власної економічної діяльності.

Континентальний шельф – це ділянка морського дна, яка відображає природне продовження сухопутної території під морем. «Розширений

континентальний шельф» означає частину континентального шельфу, розташовану за межами 200 морських миль від берега, до зовнішнього краю континентальної плити⁷⁰. Згідно з Конвенцією, усі прибережні держави-учасниці мають право здійснювати суверенні права в підводних районах, що простягаються до 200 морських миль (370 кілометрів) від берега. За цими межами держава також може претендувати на розширений континентальний шельф до зовнішнього краю континентальної плити, але не більше 350 морських миль, дотримуючись певних правил та з процедурою подання документів до Комісії Організації Об'єднаних Націй з меж континентального шельфу, спеціалізованого органу, створеного відповідно до Конвенції з морського права. Схема континентального шельфу та розподілу наведена у Додатку 11.

Країна може висунути науково обґрунтовану претензію на континентальний шельф під водою та стверджувати, що це подальше розширення також слід вважати частиною її території. Якщо пропозиція держави буде підтверджена ООН, держава може претендувати на виключні економічні права на ресурси, розміщені на та під її континентальним шельфом.

Норвегія у 2006 році першою з арктичних держав подала заявку до Комісії Організації Об'єднаних Націй з меж континентального шельфу та була першою

⁷⁰ Dickenson, P. (2024, May 29). Recent seabed claims by the United States highlight its absence from major UN oceans treaty – Volterra Fietta. URL: <https://volterrafietta.com/recent-seabed-claims-by-the-united-states-highlight-its-absence-from-major-un-oceans-treaty/>

країною, яка отримала рекомендації у 2009 році, розширивши континентальний шельф Норвегії на 235 000 квадратних кілометрів⁷¹. Територія включала морські води, оточені виключними економічними зонами Норвегії та Росії (так звана *Петля* або *Loop Hole*) в Баренцевому морі, Західний басейн Нансена в Північному Льодовитому океані та Бананову діру (*Banana Hole*), океанічну зону, оточену економічними зонами Норвегії, Ісландії, Фарерських островів та Гренландії в Норвезькому морі.

Подія, коли два російські міні-підводні човни у серпні 2007 року встановили титанову репродукцію російського прапора на морському дні

поблизу Північного полюса, ознаменувала собою заявку на цю частину шельфу. Міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров пояснив претензії Росії, заявивши: «Мета цієї експедиції — не відстоювати права Росії, а довести, що наш шельф простягається до Північного полюса. Для цього є конкретні наукові методи»⁷². У вересні 2007 року російський уряд оголосив, що аналіз гірських порід, отриманих підводною експедицією, довів, що хребет Ломоносова простягається до Північного полюса і геологічно є частиною континентального шельфу, тобто продовження Росії, а не типовим для порід, знайдених серед океанського морського дна⁷³.

У 2013 році Канада оголосила про свої територіальні претензії на хребет Ломоносова⁷⁴ і подала відповідну заяву до Комісії Організації Об'єднаних Націй з меж континентального шельфу в рамках Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права (UNCLOS)⁷⁵. Ця додаткова заява містить чимало наукових даних на підтвердження претензій Канади⁷⁶.

⁷¹ The Arctic Institute. (n.d.). URL: <https://www.thearcticinstitute.org/wp-content/uploads/2017/06/TAI-InfographicContinentalShelfClaims.pdf>

⁷² Russia plants flag on sea floor at North Pole. (2008, August 27). URL: <https://www.nytimes.com/2007/08/02/world/europe/02iht-north.4.6961826.html>

⁷³ Russia plants flag on sea floor at North Pole. Op. cit

⁷⁴ Toronto, in. (2013, December 10). Canada to claim north pole as its own. URL: <https://www.theguardian.com/world/2013/dec/10/canada-north-pole-claim>

⁷⁵ Nunatsiaq News. (2019, May 24). Canada submits its Arctic Ocean claim to the United Nations | Nunatsiaq News. URL: <https://nunatsiaq.com/stories/article/canada-submits-its-arctic-ocean-claim-to-the-united-nations/> ⁷⁶ Continental Shelf – submission to the Commission by Canada. (2013). URL: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/submission_can_70_2013.htm

Після 12 років досліджень, за які Данія обстежила 2000-кілометровий підводний гірський хребет Ломоносова, що простягається на північ від Сибіру, Данія дійшла висновку, що хребет геологічно пов'язаний з Гренландією, автономною територією, яка разом з Фарерськими островами контролюється Данією⁷⁷. У грудні 2014 року Данія офіційно подала територіальну претензію до Комісії Організації Об'єднаних Націй з меж континентального шельфу (CLCS) в рамках Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права (UNCLOS) щодо хребта Ломоносова. Данська претензія стверджує, що хребет є

продовженням суходолу Гренландії, і оскільки Гренландія є територією Данії, то й хребет є її частиною⁷⁸.

За словами Джона Рахбека-Клеменсена, доцента Університету Південної Данії, економічний вимір цієї суперечки перебільшений, оскільки ця частина величезної Арктики «ймовірно, взагалі не має ресурсів»⁷⁹. За його словами, цей крок Данії був спрямований на зміцнення її популярності в Гренландії, яка прагне незалежності.

У серпні 2015 року Росія офіційно висунула свої претензії на додаткові території в Арктиці і подала територіальну претензію до Комісії ООН з меж континентального шельфу. Претензія включала хребти Менделєєва та Ломоносова, дві основні структури під Північним Льодовитим океаном: «... визначення зовнішніх меж континентального шельфу в Північному Льодовитому океані ґрунтується на науковому розумінні того, що центральні арктичні підводні хребти, серед яких висоти Ломоносова, Менделєєва, Альфа та Чукотське, а також проміжні улоговини Подводникова та Чукотської, мають континентальний характер», – йшлося в офіційній заяві міністра ресурсів та екології РФ⁸⁰.

⁷⁷ Kabir Chibber, & Kabir Chibber. (2014, December 15). There's a new country claiming sole ownership of the North Pole. URL: <https://qz.com/312460/theres-a-new-country-claiming-sole-ownership-of-the-north-pole> ⁷⁸ Web Mechanix. (2013, September 15). Evolution of Arctic Territorial Claims and Agreements: A Timeline (1903- Present). Stimson Center. URL: <https://www.stimson.org/2013/evolution-arctic-territorial-claims-and-agreements-timeline-1903-present>

⁷⁹ Barkham, P. (2014, December 16). Why does Denmark think it can lay claim to the north pole? URL: <https://www.theguardian.com/world/shortcuts/2014/dec/16/why-denmark-thinks-it-can-lay-claim-to-north-pole>

⁸⁰ Null, T. P. (2016, January 25). Russia to present territorial claims to UN next month. URL: <https://www.thebarentsobserver.com/arctic/russia-to-present-territorial-claims-to-un-next-month/112759>

23 травня 2019 року, після більш ніж десяти років досліджень, на основі даних від 17 експедицій до Арктики, які були зібрані та інтерпретовані вченими з Канадської служби природних ресурсів (Географічна служба Канади) та Канадської служби рибальства та океанів (Канадська гідрографічна служба), Канада зробила наступний крок у визначенні своєї території та закріпленні своїх претензій в Арктиці, подавши заяву до Комісії з меж континентального шельфу⁸¹. Документ обсягом 2100 сторінок був поданий Памелою Голдсміт

Джонс, парламентським секретарем міністра закордонних справ, від імені міністра закордонних справ Канади Христі Фріланд. Уряд пояснював цей крок як вирішальний крок в утвердженні канадського суверенітету в Арктиці та «служінні інтересам» усіх людей, включаючи корінні групи⁸².

У 2021 році Російська Федерація подала кілька доповнень до первинної заявки, розширюючи територію, заявлену як частину її розширеного континентального шельфу. В поданих документах вона поширила свої претензії на шельф через хребет Ломоносова аж до зовнішньої межі ВЕЗ Канади та Данії. Ця територія повністю перетинається з претензіями Данії та Канади. Москва також розширила свій шельф на хребет Гаккеля, частина якого перетинається з претензіями Данії⁸³. В результаті, три держави стали претендувати на свій контроль над Північним Полюсом (див. Додатки 11 та 12).

В грудні 2022 року Канада суттєво розширила свої претензії на континентальний шельф Північного Льодовитого океану. Зміни до претензій були подані до Комісії ООН у вигляді 54-сторінкового доповнення до початкової претензії Канади від травня 2019 року⁸⁴. Аналіз супровідних мап показує, як повна претензія Канади тепер простягається вздовж хребта Ломоносова, крутого підводного гірського хребта на захід від Північного полюса, до меж виключної

⁸¹ Canada marks major milestone in defining its continental shelf in Arctic Ocean. 2023. Global Affairs Canada. URL: <https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2019/05/canada-marks-major-milestone-in-defining-its-continental-shelf-in-arctic-ocean.html>

⁸² Bykova, A. (2019, June 4). Submits Claim Which Includes North Pole. URL: <https://www.highnorthnews.com/en/submits-claim-which-includes-north-pole>

⁸³ Continental Shelf – submission to the Commission by the Russian Federation. (2021). URL: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/submission_rus_rev1.htm

⁸⁴ Addendum to the Partial Submission of Canada. (2022). URL: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/can1_84_2019/cda1eseng.pdf

економічної зони Росії за 200 морських миль від узбережжя Росії. Оцінка, заснована на трьох включених картах, показує, що Канада розширила свої претензії приблизно на 600 000-700 000 квадратних кілометрів⁸⁵.

Претензія Канади подана в той час, коли відносини з Росією в Арктиці сильно напружені через війну Росії проти України. Вся співпраця з Росією в рамках Арктичної ради, головного міжурядового органу в Арктичному регіоні,

була призупинена без жодних перспектив її найближчого відновлення.

Після початку повномасштабного вторгнення в Україну Росія не відступила і не відступила від своїх спроб встановити контроль над «своїми» регіонами в Арктиці і претендує на континентальний шельф, який вважає частиною своєї території. Москва розглядає Арктику як стратегічний континуум, що простягається від Північної Атлантики до Північної Тихого океану де пріоритетами Кремля є створення складнощів у доступі інших країн до європейської Арктики Росії; захист Північного Морського Шляху; захист підходів до Північного полюса; зняття напруженості в регіоні; та розширення військового потенціалу Росії за межі Арктичної зони Російської Федерації (АЗРФ)⁸⁶.

6 лютого 2023 року Комісія з меж континентального шельфу ООН надала рекомендації щодо російської заявки щодо Північного Льодовитого океану.⁸⁷ Росія прийняла рекомендації Комісії, завершивши свої двадцятирічні спроби розширити свій континентальний шельф. Ця подія є важливим сигналом у часи безпрецедентних політичних заворушень в Арктичному регіоні.

Нові рекомендації здебільшого сприятливі для Росії: Комісія погодилася з аргументами Росії про те, що підвищення Менделєєва-Альфа, басейн Подводникова та хребет Ломоносова є природними продовженнями її континентального шельфу та рекомендувала використовувати точки,

⁸⁵ Breum, M. (2022, December 21). Canada extends its Arctic Ocean seabed claim all the way to Russian waters. URL: <https://www.arctictoday.com/canada-extends-its-arctic-ocean-seabed-claim-all-the-way-to-russian-waters/>⁸⁶

Leclerc, G. (2024). Russia's war on Ukraine: Implications for the Arctic. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/754604/EPRS_BRI\(2024\)754604_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/754604/EPRS_BRI(2024)754604_EN.pdf)

⁸⁷ Hager, J. (2023). Russia's claim to North Pole territory officially confirmed | Polar Journal. URL: <https://polarjournal.net/russias-claim-to-north-pole-territory-officially-confirmed>

запропоновані в заявці Росії, для встановлення зовнішніх меж континентального шельфу в цих підводних районах. Однак Комісія відхилила докази, надані Росією, як недостатні для підтвердження континентального характеру хребта Гаккеля, і тому порадила Росії зробити частково переглянута заявку щодо її континентального шельфу в південній частині басейну Амундсена⁸⁸. Готовність

Росії прийняти рішення Комісії щодо хребта Гаккеля має зменшити побоювання, що Росія може оскаржити або проігнорувати несприятливі рекомендації Комісії, що могло б загострити напруженість у регіоні⁸⁹. Водночас, дані рекомендації Комісії щодо заявки Росії не слід тлумачити як остаточне утвердження юрисдикції Росії над цими територіями.

Наприклад, Норвегія подала претензії щодо інших частин Північного Льодовитого океану, а США, як повідомляється, підготували, але ще не подали до Комісії претензії, що простягаються від вод на північ від Аляски до Північного полюса⁹⁰.

Претензії Канади та Данії суттєво перетинаються з претензіями Росії і Конвенція ООН з морського права передбачає, що в таких випадках будь-які розбіжності щодо остаточних кордонів повинні вирішуватися самими державами. Комісія ООН може лише оцінити, чи претензії кожної держави підкріплені достатніми даними та правильними вимірюваннями, але Комісія не буде арбітром, якщо будь-яка інша держава надасть дані, які доводять, що морське дно з'єднується з її континентальним шельфом так само, як воно з'єднується з російським.

Сполучені Штати витратили майже два десятиліття на картографування та дослідження, перш ніж остаточно заявили про свої претензії, публічно

⁸⁸ Recommendations prepared by the Subcommission established for the consideration of the Submission made by the Russian Federation. (2023). URL:

https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/rus01_rev15/2023RusRev1RecSum.pdf ⁸⁹Todorov, A. (2023, March 2). Russia's arctic shelf bid and the commission on the limits of the continental shelf, explained | belfer center for science and international affairs. URL: <https://www.belfercenter.org/publication/russias-arctic-shelf-bid-and-commission-limits-continental-shelf-explained>

⁹⁰Breum, M. (2023, March). Russia gets approval for much of its Arctic Ocean seabed claim – Martin Breum. URL: <https://www.martinbreum.dk/russia-gets-approval-for-much-of-its-arctic-ocean-seabed-claim/>

оприлюднені 19 грудня 2023⁹¹. Так званий розширений континентальний шельф охоплює близько 1 мільйона квадратних кілометрів (386 100 квадратних миль), переважно в Північному Льодовитому морі та Беринговому морі, районі, що має зростаюче стратегічне значення, на який також претендують Канада та Росія.

Територія, на яку поширюються заявка США, повністю розташована в морі Бофорта та включає підводні утворення, відомі як шельф Бофорта та схил Бофорта. Вона також включає частину утворення під назвою Чукотський шельф та Чукотське прикордонне узбережжя. Заявка не включає жодних претензій на територію на захід від морського кордону, про який Сполучені Штати та Радянський Союз домовилися в 1990 році⁹² (див. Додаток 13).

Ця ділянка континентального шельфу є багата на стратегічні мінерали та рідкоземельні елементи, необхідні для всього, від зеленої енергетики до напівпровідників, що забезпечують роботу штучного інтелекту – галузей, які адміністрація Байдена визначила як ключові проблеми національної безпеки, особливо на тлі обмежень з боку Китаю на експорт галію та германію до Сполучених Штатів⁹³.

Рідкоземельні мінерали використовуються в усьому, від мобільних телефонів до супутників, включаючи літій для електричних батарей та телурій, який використовується в сонячних панелях. Військові системи особливо залежать від мінералів, таких як титан, кобальт і галій. Галій використовується в оптоелектроніці, такій як військові радары та засоби радіоелектронної боротьби. На континентальному шельфі США також є 16 рідкоземельних елементів, включаючи германій, який використовується в комп'ютерних чіпах⁹⁴.

Незважаючи на те, що Китай не є арктичною державою, а самопроголошеною «близькоарктичною» або «приарктичною» державою з

⁹¹ United States Department of State. (2023). The Outer Limits of the Extended Continental Shelf of the United States of America. URL: https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/12/ECS_Executive_Summary.pdf ⁹² RFE/RL. (2024). Under Sea, Under Stone: How The U.S. Claimed Vast New Arctic Territory – In An Unusual Way. URL: <https://www.rferl.org/a/arctic-sea-claims-interactive-map/32793427.html>

⁹³ Bochove, D. (2023, December 22). US Claims Huge Chunk of Seabed Amid Strategic Push for Resources. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-12-22/us-claims-huge-chunk-of-seabed-amid-strategic-push-for-resources>

⁹⁴ Kraska, J. (2024). Strategic Implication of the US Extended Continental Shelf. URL: <https://www.wilsoncenter.org/article/strategic-implication-us-extended-continental-shelf>

амбітними планами утвердитися як «полярна велика держава» до 2035 року⁹⁵, Китай прагне відігравати більшу роль в арктичних справах і з 2013 року став однією з тринадцяти країн-спостерігачів в Арктичній раді, органі, створеному

для управління регіональною співпрацею. Він володіє спеціальною дослідницькою станцією на норвезькому архіпелазі Шпіцберген і є найбільшим іноземним учасником проєктів Росії⁹⁶. Зосередженість Китаю на тому, щоб стати полярною великою державою, являє собою фундаментальну переорієнтацію, абсолютно новий погляд на світ.

У 2018 році Китай опублікував власну арктичну політику, визначаючи свої пріоритети в регіоні. Він вважає себе «напіварктичною» країною і прагне зробити Арктику одним з регіонів, через які він намагається побудувати свій вплив і покращити свій імідж як світової держави. Детальніше про Китай, вплив Народної республіки на Арктику та стратегію ми розглянемо в окремому розділі.

1.3 Правові режими й інституційні механізми управління Арктикою та загрози безпеці регіону

У світлі зростаючого інтересу та усвідомлення глобального значення регіону, питання щодо управління та управління Арктикою ставляться все частіше. Структури управління, що підходять для ефективного вирішення проблем та можливостей, що стоять перед Полярною Північчю, стають актуальними, ніж будь-коли. У цьому розділі наведено огляд правового режиму Арктики та окреслено існуючі структури управління Арктикою.

По-перше, існує вісім арктичних країн, які мають у своєму складі території, які входять в географічний регіон Арктики та перебувають під юрисдикцією цих держав. Це США, Канада, Ісландія, Норвегія, Королівство Данія (далі – Данія), Швеція, Фінляндія та Російська Федерація. З них п'ять

⁹⁵ Puranen, M. & Kopra, S. (2023). China's Arctic Strategy – a Comprehensive Approach in Times of Great Power Rivalry. *Scandinavian Journal of Military Studies*, 6(1), 239–253. URL: <https://doi.org/10.31374/sjms.196> ⁹⁶ Guo, L., & Wilson, S. LI. (2020, March 29). China, Russia, and Arctic Geopolitics. URL: <https://thediplomat.com/2020/03/china-russia-and-arctic-geopolitics/>

арктичних держав – Канада, Данія (чий острів Гренландія має морські кордони відповідно), Норвегія, Росія та Сполучені Штати – є прибережними державами

Північного Льодовитого океану, а тому поширюють свій суверенітет, суверенні права та юрисдикцію також і у морських зонах, що простягаються в океан.

В Арктиці живуть приблизно 4 млн людей⁹⁷, включаючи корінне населення, тому територіальні претензії, сухопутні та морські кордони мають історичне та цивілізаційне підґрунтя.

Через особливості географії, управління Арктикою слід розуміти як поєднання традиційного територіального управління вісьмома державами та їхніми мешканцями, міжнародними організаціями та морським правом. Північний Льодовитий океан, як і всі океанські простори, розділений та управляється відповідно до Конвенції ООН з морського права (UNCLOS). Це означає, що морські простори, що знаходяться найближче до державних територій, належать їм для контролю, а морські ресурси – для видобутку у їхній виключній економічній зоні. Однак за межами 370 км (200 морських миль) від берега, країни можуть претендувати на «розширений континентальний шельф» з його ресурсами морського дна на підставі геологічних даних та відповідно до двосторонніх переговорів з іншими країнами, чії претензії на цю ж територію можуть перетинатися⁹⁸.

Угоди, які діють в Арктиці, варіюються від глобальних рамкових домовленостей (наприклад, Конвенція ООН з морського права, UNCLOS) до багатосторонніх екологічних угод (наприклад, Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, UNFCCC та Конвенція про біологічне різноманіття, CBD) та міжнародних економічних домовленостей (наприклад, COT) до регіональних домовленостей (наприклад, Конвенція про захист морського середовища Північно-Східної Атлантики, OSPAR), субрегіональних домовленостей (Норвезько-російський режим рибальства в Баренцевому морі, Саамська

⁹⁷ Glomsrød, S., G. Duhaime and I. Aslaksen (eds.). 2025. The Economy of the North – ECONOR 2025.

⁹⁸ Arctic Governance and the Arctic Council – RGS. (n.d.). URL: <https://www.rgs.org/schools/resources-for-schools/arctic-governance-and-the-arctic-council>

наслідками (режими спільного управління дикою природою в Канаді) та угод про земельні претензії, що стосуються прав корінних народів.

У вересні 2025 року до міжнародних договорів, які прямо впливають на управління в Арктиці та вирішенні суперечок, додалася Угода про захист Світового океану⁹⁹, умови якої дозволяють встановлювати обмеження на використання відкритих морів чи морського дна, консервуючи цілі ділянки океану для збереження його біорізноманіття та екосистеми.

Відповідно існує цілий спектр адміністративних органів, включаючи агентства та програми ООН (Міжнародна морська організація, ІМО; Програма ООН з навколишнього середовища, UNEP), регіональні органи (регіональні організації з управління рибальством), органи, що спеціалізуються на Арктиці (робочі групи Арктичної ради), організації корінних народів, субнаціональні органи (Північний форум) та неурядові організації (Міжнародний арктичний науковий комітет, WWF)¹⁰⁰.

Головним міждержавним форумом, присвяченим обговоренням та роботі з арктичних питань, насамперед захисту довкілля та сталого розвитку є Арктична Рада. На регіональному рівні Арктична Рада, до складу якої входять вісім арктичних держав як члени, шість організацій корінних народів як постійні учасники, тринадцять неарктичних держав і двадцять п'ять міждержавних, міжпарламентських організацій і неурядових організацій, як спостерігачі¹⁰¹, забезпечує більш практичні та юридично обов'язкові угоди, такі як щодо морського пошуку та рятування, готовності до забруднення моря нафтою та реагування на нього, а також наукової співпраці. Данія головує в Раді з 12 травня 2025 року, замінивши Норвегію¹⁰².

⁹⁹ European Commission. (2023, September 20). A Win for the ocean: High Seas Treaty Signed at United Nations. URL: https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/news/win-ocean-high-seas-treaty-signed-united-nations-2023-09-20_en

¹⁰⁰ Alfred Wegener Institute. (2020). Arctic Governance – Fact Sheet. Alfred Wegener Institute. URL: https://www.arctic-office.de/fileadmin/user_upload/www.arctic-office.de/PDF_uploads/Fact_Sheet_Governance_Englisch.pdf

¹⁰¹ Arctic Council. (n.d.). Observers. URL: <https://arctic-council.org/about/observers/>

¹⁰² Bringing the Arctic Council Forward. (2025, May 2). URL: <https://arctic-council.org/news/bringing-the-arctic-council-forward/>

Баренц-Євро-Арктична Рада (BEAC) – це форум міжурядової співпраці з питань, що стосуються Баренцевого регіону та його сталого розвитку. Членами BEAC є Данія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія, Росія, Швеція та Європейська Комісія, а Німеччина та 8 інших країн мають статус спостерігачів.

Північна Рада (North Council) – офіційний орган для офіційного міжпарламентського співробітництва між країнами Північної Європи, а також з автономними районами Фарерських островів, Гренландії та Аландських островів. Північна Рада є однією з найширших форм регіональної співпраці у світі.

Північний Форум (North Forum), міжнародна організація, що складається з субнаціональних або регіональних урядів дев'яти північних країн. Організація є регіональним гравцем у поточному арктичному порядку денному та спостерігачем в Арктичній раді.

Північний вимір (North Dimension) – це субрегіональний формат співробітництва, що об'єднує Європейський Союз, Росію, Норвегію та Ісландію для налагодження партнерства в транскордонній та зовнішній політиці. Ця політика була започаткована для розвитку багаторівневого діалогу та співпраці між державами та іншими об'єднаннями в регіоні та зосереджується, зокрема, на довкіллі, транспорті та логістиці.

Постійний комітет парламентарів Арктичного регіону – постійний орган дворічної Конференції парламентарів Арктичного регіону, що представляє вісім арктичних країн та Європейський парламент.

Після вторгнення Росії в Україну в 2022 році, більшість цих організацій зазнали змін в складі або рівні залученості їхніх членів. Так, Росія головує в Арктичній Раді у 2022 році, але в червні 2022 року Норвегія перебрала на себе ці функції, а сім інших держав фактично призупинили членство Росії в Раді¹⁰³.

¹⁰³ Jacobsen, M. (2025, May 12). The Arctic Council in the Shadow of Geopolitics. URL: <https://www.thearcticinstitute.org/arctic-council-shadow-geopolitics/>

Зупинка участі членів Арктичної ради у засіданнях та діяльності її органів у 2022 році¹⁰⁴, як відповідь на агресію проти України, нівелювала потенційні розбіжності в поглядах, але поставила питання інституційної спроможності Ради продовжувати діяльність без найбільшої арктичної держави, яка володіє 53% арктичного узбережжя¹⁰⁵.

У 2023 році Росія покинула Баренц-Євро-Арктичну Раду і зближується з Китаєм у співпраці, яка поширюється також і на Арктичний регіон¹⁰⁶. Діяльність Ради була відновлена, вже без участі Росії, але це відкрило вікно можливостей для інших стратегічних гравців, таких як Китай та інші не-арктичні країни, посилити свій вплив на регіон. У лютому 2024 Арктична рада повідомила про відновлення співпраці всіх 8 держав-засновниць в обмеженому форматі¹⁰⁷. Майбутнє інших органів спільних управління, крім державних інституцій, буде залежати від динаміки геополітичних подій в світі, включаючи і війну Росії проти України.

Висновки розділу 1

Кліматичні зміни в Арктиці формують нову реальність, у якій екологічні, економічні та безпекові процеси тісно переплітаються. Прискорене танення морського льоду та деградація вічної мерзлоти не лише трансформують природні системи, але й підривають інфраструктуру, що лежить в основі військової та цивільної присутності в регіоні. Зростаючі ризики – від руйнування військових баз до підвищення викидів парникових газів із танучої вічної мерзлоти –

¹⁰⁴ Атаманенко, А., & Цветков, О. (2023). Зміни та виклики в системі міжнародної взаємодії в Арктиці через російсько-українську війну. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. URL: <https://ahpsxxi.org/index.php/journal/article/view/81/63>

¹⁰⁵ Rasputnik, A. (2025, January 7). Rising Tensions and Shifting Strategies: The Evolving Dynamics of US Grand Strategy in the Arctic. URL: <https://www.thearcticinstitute.org/rising-tensions-shifting-strategies-evolving-dynamics-us-grand-strategy-arctic/>

створюють довгострокові виклики, здатні вплинути на глобальну стабільність і безпеку.

Водночас відкриття нових судноплавних шляхів та активізація комерційної діяльності посилюють конкуренцію між державами, що межують з Арктикою або мають стратегічні інтереси в регіоні. Нестабільні погодні умови, збільшення туманів, екстремальні штормові явища та зростання навантаження на інфраструктуру ускладнюють навігацію і підвищують ризики інцидентів. У цих умовах Арктика стає не лише ареною економічних можливостей, але й простором стратегічного суперництва, що вимагає скоординованих міжнародних рішень, стійких технологій і політики, спрямованої на мінімізацію екологічних та безпекових загроз у регіоні.

Сучасні геополітичні процеси в Арктиці свідчать про те, що регіон швидко переходить від периферійної зони наукового співробітництва до простору стратегічної конкуренції. Танення льодів робить Північно-Західний прохід і Північний морський шлях дедалі доступнішими і це посилює суперечки між державами, зокрема між Канадою та США щодо правового статусу Північно Західного проходу та між Росією, Канадою і Данією щодо континентального шельфу і хребта Ломоносова. Зростання інтересу до ресурсної бази Арктики стимулює подання нових чи оновлених заявок на розширення шельфу, що свідчить про прагнення держав зафіксувати свої позиції в умовах швидкої трансформації регіону.

Таким чином, Арктика поступово перетворюється на один із ключових просторів глобальної політики, де економічні інтереси, безпекові виклики та зміни клімату переплітаються і визначатимуть подальшу динаміку міжнародних відносин на півночі. До цих процесів доєднується Китай, який, не маючи арктичних кордонів, активно позиціонує себе як «майже арктична держава» та інтегрує регіон у власну ініціативу «Полярний шовковий шлях» в кооперації з

Росією.

Управління Арктикою є складною, децентралізованою системою, оскільки регіон не має єдиного, міжнародно узгодженого юридичного визначення, а його

40

кордони часто адаптуються до геополітичних та інших особливостей. Ця система являє собою комбінацію державного суверенітету восьми арктичних держав, норм міжнародного морського права (передусім Конвенції ООН UNCLOS), а також діяльності численних міждержавних, субрегіональних та неурядових організацій, що опікуються різними аспектами – від екології до прав корінних народів.

Центральну роль у координації регіональних питань, особливо щодо захисту довкілля, відіграє Арктична Рада. Однак повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році кардинально змінило ситуацію, призвівши до фактичного призупинення участі РФ у Раді та інших ключових структурах, як-от Баренц-Євро-Арктична Рада. Це створило безпрецедентний тиск на всю багатопланову систему управління Арктикою, поставивши її майбутнє у пряму залежність від гострих геополітичних чинників та посиливши зближення Росії з Китаєм у регіоні.

41

РОЗДІЛ 2.

СТРАТЕГІЧНЕ БАЧЕННЯ АРКТИКИ КЛЮЧОВИМИ АРКТИЧНИМИ ДЕРЖАВАМИ ТА КИТАЄМ

2.1 Еволюція арктичної стратегії США: від співпраці до стратегічного суперництва

В 90-х роках Вашингтон приділяв незначну увагу Північному регіону, оскільки природні кордони та віддаленість регіону забезпечували надійний захист, а зменшення військової присутності Росії знизило напругу в регіоні. США зосереджувалися на врегулюванні конфліктів у різних частинах світу, тоді як в Арктиці подібних загроз не виникало¹⁰⁸. З настанням XXI століття, ситуація

почала докорінно змінюватися.

У 2009 році адміністрація Джорджа Буша-молодшого оприлюднила Політичну директиву щодо Арктичного регіону¹⁰⁹, яка стала важливим етапом у формуванні американської політики в Арктиці. Документ визначав свободу навігації як головний пріоритет США в регіоні, а також підкреслював значення міжнародної співпраці, включно з Росією. Особливу увагу приділено питанням безпеки, наукових досліджень та змін клімату.

Серед потенційних загроз директива виокремлювала можливі терористичні атаки та екологічні ризики, пов'язані з таненням льодовиків, зростанням рівня забруднення, збільшенням судноплавства та підвищенням концентрації токсичних викидів внаслідок кліматичних змін.

Документ також окреслював ключові міжнародно-правові питання: необхідність узгодження морських кордонів у морі Бофорта з Канадою та ратифікація Росією договору 1990 року про морський кордон із США. Одним із завдань було розширення континентального шельфу США через подання заявки

¹⁰⁸ Очеретна, В. С. (2021). Фактор Арктики в сучасній геополітиці. Хмельницький Національний університет. URL: <https://elar.khmnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f0e3be38-516b-41df-9495-e352ecd87291/content>¹⁰⁹
Administration of George W. Bush,. (2009). Directive on Arctic Region Policy. The White House. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-2008-book2/pdf/PPP-2008-book2-doc-pg1545.pdf>

до ООН, а також ратифікація Конвенції ООН з морського права. Важливим залишалося і питання статусу Північно-Західного морського проходу, який США вважають міжнародними водами, тоді як Канада розглядає його як свої внутрішні територіальні води.

Ця директива відображала бачення адміністрації США щодо регіону та його майбутнього розвитку, поточних невирішених питань і орієнтувалася на мирне вирішення проблем в кооперації з усіма арктичними державами. Загалом, директива Буша (2009) стала основою для подальшого формування арктичної стратегії США, заклавши фундамент майбутніх змін у політиці та міжнародних відносинах у регіоні.

У травні 2010 року адміністрація Барака Обами оприлюднила Національну

стратегію США, яка офіційно закріплювала статус Сполучених Штатів як арктичної держави з широкими стратегічними інтересами в регіоні. Документ визначив пріоритети США, серед яких: забезпечення національної безпеки, охорона навколишнього середовища, ефективне управління природними ресурсами, урахування інтересів корінних народів, підтримка наукових досліджень та зміцнення міжнародного співробітництва з різних аспектів арктичної політики¹¹⁰.

10 травня 2013 року адміністрація Обама ухвалила нову Арктичну стратегію США, у якій регіон визначався як «мирний, стабільний і вільний від конфліктів». США та їхні партнери по Арктиці прагнули зберегти атмосферу довіри та співпраці як на міжнародному, так і на внутрішньому рівнях¹¹¹. Стратегія визнавала, що Арктика зазнає значних змін, і наголошувала на необхідності адаптації політики задля забезпечення стабільності та безпеки в регіоні.

Аналізуючи Арктичну стратегію США 2013 року, можна прийти до висновку, що вона фокусувалася на трьох основних напрямках:

¹¹⁰ The White House. (2010). National Security Strategy. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf

¹¹¹ The White House. (2013). National Strategy for the Arctic Region. The White House. https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/nat_arctic_strategy.pdf

- Забезпечення національної безпеки США – через гарантування безпеки судноплавства та авіації, покращення інфраструктури, підтримку військової присутності у регіоні та розвиток стратегічних можливостей.
- Відповідальне управління Арктикою – тобто захист природних ресурсів та довкілля, використання наукових даних і традиційних знань для ухвалення рішень, а також балансування між економічним розвитком, екологічною безпекою та культурною спадщиною.
- Розширення міжнародного співробітництва – взаємодія з Арктичною радою та міжнародними партнерами, гарантування свободи навігації та дотримання міжнародного права, а також сприяння мирному врегулюванню

конфліктів у регіоні.

Головний акцент стратегії зроблено на збереженні стабільності та миру в Арктиці. США розглядали регіон як зону, що мала залишатися вільною від конфліктів, де національні інтереси поєднуються з екологічно відповідальним управлінням та міжнародною співпрацею. Важливу роль у розв'язанні потенційних конфліктів мала відігравати Арктична рада та дипломатичні ініціативи, що дозволяли б США зберігати провідну роль у регіоні. Арктична стратегія США 2013 року закладала основу для мирного співіснування, екологічного балансу та міжнародної взаємодії, водночас враховуючи національні інтереси та потребу у збереженні стабільності й безпеки.

У листопаді 2013 року Міністерство оборони США опублікувало власну Арктичну стратегію. Документ наголошував на важливості забезпечення стабільності та уникнення конфліктів, підкреслював відповідальну поведінку держав у дусі довіри та співпраці, а також наголошував на необхідності раціонального та екологічно стійкого використання природних ресурсів з урахуванням інтересів і культури корінних народів¹¹². Зі стратегічного погляду Міністерства оборони США, рівень військової загрози на той момент в Арктиці був відносно низьким. Водночас документ визнавав ризик подальшої

¹¹² Department of Defense. (2013). Report to Congress on resourcing the Arctic strategy. Department of Defense. https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/Report_to_Congress_on_Resourcing_the_Arctic_Strategy.pdf

мілітаризації регіону, що могло б спричинити нову гонку озброєнь та підірвати існуючі міжнародні механізми співпраці.

У січні 2015 року президент Барак Обама підписав виконавчий наказ № 13689¹¹³, спрямований на посилення координації національних зусиль США в Арктиці. Цей документ передбачав створення Арктичного виконавчого керівного комітету (AESC), який відповідав за координацію діяльності між 25 федеральними департаментами, агентствами та урядовими установами, що займаються питаннями Арктичного регіону.

У 2016 році Міністерство оборони США представило Конгресу доповідь,

присвячену неврегульованим питанням північних морських шляхів, зокрема спірним аспектам взаємодії США з Канадою та Росією. У документі було приділено особливу увагу зростаючій активності Росії у її арктичній зоні, а також зазначалося, що країни-спостерігачі Арктичної ради дедалі більше цікавляться регіоном і прагнуть посилити свій вплив. Їхня головна мета – забезпечити доступ до ресурсів та стратегічних транспортних маршрутів через Арктику¹¹⁴.

У червні 2019 році Міністерство оборони США опублікувало нову Арктичну стратегію¹¹⁵, яка передбачала розвиток подій у регіоні з врахуванням «поглибленням і посиленням проблемних стратегічних тенденцій». У новій стратегії (2019) підкреслено, що середовище безпеки Арктики є складним, а регіон вже перебуває в «ері стратегічної конкуренції».

У травні 2019 року, виступаючи у Фінляндії, Держсекретар США Майк Помпео наголосив, що Арктика перетворилася на арену глобального суперництва, оскільки нові загрози зачіпають не лише регіон, а й стратегічні інтереси США¹¹⁶. Він висловив особливе занепокоєння «агресивною

¹¹³ Menezes, D. (2016). *Executive Order (E.O.) 13689 - Enhancing Coordination of National Efforts in the Arctic (January 2015) The Polar Connection*. URL: <https://polarconnection.org/executive-order-e-o-13689-enhancing-coordination-national-efforts-arctic-january-2015/>

¹¹⁴ Department of Defense. (2016). Report to Congress on Strategy to protect United States National Security Interests in the Arctic region. Department of Defense. https://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2016-Arctic-Strategy_UNCLAS-cleared-for-release.pdf

¹¹⁵ Department of Defense. (2019). Report to Congress Department of Defense Arctic Strategy. <https://media.defense.gov/2019/Jun/06/2002141657/-1/-1/1/2019-DOD-ARCTIC-STRATEGY.PDF> ¹¹⁶ Graham, T., & Jaffe, A. M. (2020, July 27). There Is No Scramble for the Arctic. *Www.foreignaffairs.com*. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2020-07-27/there-no-scramble-arctic>

поведінкою» Китаю, який прагне розширити свій вплив у регіоні. Водночас він жорстко розкритикував Москву, підкресливши її військову активність у регіоні, заявивши: «Росія вже залишає сліди на снігу у вигляді армійських черевиків»¹¹⁷.

Арктична стратегія Міністерства оборони США 2019 року визначала три основні стратегічні напрями розвитку для захисту інтересів США в Арктиці:

- Збільшення ситуаційної обізнаності;

- Проведення арктичних операцій та навчань;

· Посилення міжнародного порядку та прав у Арктиці¹¹⁸. Документ чітко вказує на конкуренцію з Росією та Китаєм, акцентуючи увагу на посилену мілітаризацію Арктики з боку Росії, а також на відновлення військових баз і інфраструктури. Присутність Китаю в регіоні описана як обмежена на поточний момент.

На брифінгу 2020 року в Офісі Прессекретаря Держдепартаменту Сполучених Штатів вперше було оголошено про початок конкуренції з Росією та Китаєм в Арктичному регіоні¹¹⁹ і наголошено на необхідності адаптації політики щодо Арктики відповідно до:

Сучасних нових стратегічних реалій, які визначаються поверненням геополітики, яке спостерігається не тільки в Арктиці, а й у глобальному контексті. Ці зміни спричинені прагненням Росії та Китайської Народної Республіки виступити проти Сполучених Штатів і Заходу. Подібні тенденції вже можна спостерігати в інших регіонах світу, і Арктика не є винятком. В результаті швидких змін в арктичній екосистемі зростатимуть стимули для Кремля та КНР реалізовувати програми, які суперечать інтересам США та їхніх союзників і партнерів¹²⁰.

¹¹⁷ Balton, D. (2021, May). Advancing U.S. Diplomacy in the Arctic. Afsa.org. URL: <https://afsa.org/advancing-us-diplomacy-arctic>

¹¹⁸ Department of Defense. (2019). Report to Congress Department of Defense Arctic Strategy. ¹¹⁹ Office of the Spokesperson. (2020, December). Briefing With Senior State Department Official on the Administration's Arctic Strategy – United States Department of State. United States Department of State. URL: <https://2017-2021.state.gov/briefing-with-senior-state-department-official-on-the-administrations-arctic-strategy/>

¹²⁰ Office of the Spokesperson. (2020, December). Briefing With Senior State Department Official on the Administration's Arctic Strategy – United States Department of State.

Під час брифінгу також було порушено питання значення Гренландії для національної безпеки США, зокрема невдалу спробу президента Дональда Трампа придбати цей острів у Королівства Данія. Геополітичні зміни у світі, поступове потепління в Арктиці, збільшення зацікавленості неарктичних держав до регіону, а також розробка Арктичних стратегій іншими країнами (Франція, Польща, Ірландія, Японія, Індія, Європейський Союз тощо) змушували

Сполучені Штати переглянути власну Арктичну стратегію.

У червні 2020 року адміністрація Трампа видала Меморандум щодо захисту національних інтересів США в Арктиці та Антарктиці¹²¹. Основна увага в цьому документі приділяється розвитку флоту полярних криголамів, які мають пройти оперативні випробування і мали б бути готові до повного розгортання до 2029 фінансового року.

Хоча за першого президентства Трампа (2017-2021 рр) Арктична стратегія США (2013) не була змінена, але відбулася важлива трансформація у зовнішній політиці США, яка не могла не зачепити і Арктику. Кліматичний напрям політики в Арктиці був змінений на енергетичну безпеку та використання Аляски для нарощування власного видобутку нафти та газу, а загальна політика ізоляціонізму адміністрації Білого Дому послабила позиції США в арктичних інституціях. Набагато більше уваги стало приділятися безпеці в регіоні, про що свідчить прийняття головними безпековими установами США власних арктичних стратегій:

- 2019 – оновлена Арктична стратегія Берегової Охорони США (United States Coast Guard, 2019);
- 2019 – оновлена Арктична стратегія Міністерства Оборони США (Department of Defense, 2019);
- 2020 – Арктична стратегія Міністерства Військово-повітряних сил США (The Department of the Air Force, 2020);

¹²¹ Trump, D. J. (2020, June 9). Memorandum on Safeguarding U.S. National Interests in the Arctic and Antarctic Regions – The White House. Trumpwhitehouse.archives.gov.URL: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/presidential-actions/memorandum-safeguarding-u-s-national-interests-arctic-antarctic-regions/>

- 2021 – оновлена Арктична стратегія Військово-морського флоту США (The United States Navy, 2019);
- 2021 – Арктична стратегія Міністерства Армії США (Department of the Army, 2021).

7 жовтня 2022 року вже адміністрація Джо Байдена представила нову

стратегію Арктики (The White House, 2022)¹²², яка забезпечила оновлений підхід до майбутньої політики США в цьому регіоні, враховуючи зміни, що відбулися на геополітичній мапі світу протягом майже десятиліття. Без сумніву, вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року мало значний вплив на ключові аспекти цієї стратегії.

Основними напрямками діяльності було визначено:

- *Безпека*: розвиток можливостей для розширеної арктичної діяльності. Це має бути досягнуто шляхом посилення військової присутності США в Арктиці для стримування загроз, захисту суверенітету та стратегічних інтересів США, а також через співпрацю з союзниками (НАТО, Канада, Данія, Норвегія) для забезпечення безпеки регіону.

- *Зміна клімату та захист навколишнього середовища*: підвищення стійкості до кліматичних змін та зменшення викидів парникових газів, включаючи наукові дослідження зміни клімату.

- *Сталий економічний розвиток*: покращення життєвих стандартів та розширення економічних можливостей, що передбачає інвестування в розвиток інфраструктури, нові економічні сектори, підтримку економіки Аляски та місцевих корінних народів, а також розвиток видобутку критично важливих мінералів та альтернативної енергетики.

- *Міжнародне співробітництво та управління*: підтримка арктичних інституцій, дотримання міжнародного права та стабільності в регіоні через

¹²² The White House. (2022). National Strategy for the Arctic Region. URL: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf>

зміцнення Арктичної ради та інших дипломатичних форматів, з обмеженням співпраці з Росією через її агресію в Україні¹²³.

Після дев'яти років з моменту попередньої стратегії виникли нові питання та завдання для уряду США, що вплинули на зміни в політиці. Була визнана

стратегічна конкуренція в регіоні, безпосередньо згадано війну Росії проти України та визначено, що такі дії Росії також створюють *«нові ризики ненавмисного конфлікту та перешкоджання співпраці»*¹²⁴. Окремо зазначено, що Китай намагається збільшити свій вплив у регіоні та *«відігравати все більшу роль у формуванні регіонального управління»*¹²⁵.

Загалом, Арктична Стратегія США (2022) акцентує увагу на посиленні безпеки, екологічній адаптації та зменшенні впливу Росії в Арктиці, що відображає зміни у геополітичних умовах світу. Це видно через порівняння цілей і пріоритетів стратегій Байдена (2022) та Обама (2013).

У порівнянні зі Арктичною стратегією США (2013), яка зосереджувалася на безпеці, екологічному управлінні та міжнародному співробітництві, нова стратегія значно посилила акцент на безпеку через загострення геополітичної ситуації, особливо після вторгнення Росії в Україну. Документ також більше фокусується на змінах клімату, сталому розвитку, інфраструктурі та стійкості громад. В Додатку 14 наведено зведену таблицю зміни пріоритетів та цілей Арктичних Стратегій США.

В Додатку 15 наведено видно зростання частоти використання термінів, які відносяться до питань безпеки, мілітаризації та протидії майбутнім кризисам і конфліктам. «Ескалація» та «Агресія» — два нових терміни, які відсутні в першій стратегії, але з'являються в стратегії 2022 року. Якщо слово «агресія» частіше згадується в контексті війни Росії проти України, то «ескалація» використовується в контексті протидії майбутнім конфліктам у регіоні та зменшення ризиків їхнього виникнення. Це, зокрема, планується досягати через

¹²³ The White House. (2022). National Strategy for the Arctic Region. URL: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf>

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ibid.

збільшення військової присутності США в Арктиці. Варто зазначити, що в стратегії Обама 2013 року термін «військовий» (military) згадується лише у контексті забезпечення вільної навігації цивільних і військових суден

міжнародними водами, без прихованого сенсу щодо посилення військової присутності.

В Додатку 16 наведено порівняння основних змін у військовій політиці США щодо Арктики та ймовірних загроз. Помітний суттєвий зсув з загальних положень про безпеку та стабільність регіону, до чітко визначених стратегічних конкурентів, необхідність розширення військової присутності та обмежено коло союзників та партнерів США.

Стратегічний документ підкреслює необхідність збільшення присутності США в регіоні, включаючи військову присутність для стримування Росії та Китаю, яку планується досягти через розвиток цивільної та військової інфраструктури, зокрема у співпраці з Канадою. Важливу роль у цьому контексті відіграє Гренландія, яка набуває стратегічного значення для США. Острів, розташований у Північній Атлантиці, є «автобаном з Арктики в Північну Америку»¹²⁶. Тому не випадковим є бажання Дональда Трампа розширити свій вплив на Гренландію та забезпечити стратегічні інтереси США в Арктиці, хоча ці ідеї і висловлені в дещо екстравагантній формі.

Відображенням змін стало прийняття у 2024 році нової оновленої Арктичної стратегії Міністерства Оборони США¹²⁷. Цей документ враховує геополітичні зміни в регіоні та світі, як от вторгнення Росії в Україну і вступ Фінляндії та Швеції до НАТО. Якщо в Стратегії 2019 більше уваги приділялося Росії, а Китай мав обмежену присутність, в Стратегії 2024 основні суперники США – це Росія та Китай спільно. Їхня співпраця у військовій, економічній і технологічній сферах становить комплексну загрозу. Росія – безпосередня військова загроза, Китай – довгостроковий стратегічний конкурент, а їхня

¹²⁶ Dodds, K. (2025, February 21). President Trump, Hemispheric Security and the Greenland Connection - Groupe d'études géopolitiques. Groupe d'Études Géopolitiques. URL: <https://geopolitique.eu/en/2025/02/21/president-trump-hemispheric-security-and-the-greenland-connection/>

¹²⁷ Department of Defense. (2024). 2024 Arctic Strategy. URL: <https://media.defense.gov/2024/Jul/22/2003507411/-1/-1/0/DOD-ARCTIC-STRATEGY-2024.PDF>

співпраця вимагає змін в підходах та імплементації загальної Арктичної стратегії США з боку Міністерства Оборони.

Основні стратегічні напрями розвитку для захисту інтересів США в Арктиці, згідно з Арктичної стратегії МО США 2024, зводяться до трьох головних ліній зусиль («lines of effort») у межах концепції *monitor-and-respond* («спостерігати й реагувати»).

По-перше, це посилення власних спроможностей в Арктиці: модернізація систем раннього попередження, зв'язку та розвідки спільно з Канадою, розвиток арктичної інфраструктури, техніки й мобільності, інвестиції у супутниковий моніторинг та холодостійке озброєння.

По-друге, співпраця з союзниками й партнерами: зміцнення ролі НАТО після вступу Фінляндії та Швеції, координація з Канадою, Норвегією, Данією, Ісландією та місцевими громадами Аляски, спільні дослідження, навчання й обмін інформацією.

По-третє, демонстрація присутності: регулярні навчання та операції (Arctic Edge, Northern Edge, ICE CAMP), підтримка свободи навігації й спільних патрулів, підготовка військ до дій у суворих умовах.

Загальна мета – зберегти Арктику як стабільний і безпечний регіон, де США разом із союзниками можуть ефективно захищати свій суверенітет і національні інтереси.

Порівнюючи дві стратегії МО США, можна зробити такий висновок: ● Стратегія 2019 року – аналітична, поміркована, орієнтована на стабільність і міжнародну співпрацю; основна загроза – Росія. ● Стратегія 2024 року – оборонна, спрямована на стримування Росії та Китаю, посилення НАТО й готовність до швидкого реагування на виклики безпеки в Арктиці.

З поверненням Трампа до Білого Дому у 2025 році політика США в Арктиці зазнає змін. Вона стане більш агресивною в аспекті безпеки, менш орієнтованою на екологічний захист та зосередженою на стримуванні Росії та

51

Китаю. Наприклад, адміністрація Трампа планує відкрити нові території Аляски для видобутку нафти та газу¹²⁸.

Ініціативи Трампа щодо майбутнього значення Гренландії та Арктики

ґрунтуються на проблемах, що виникають внаслідок глобального потепління, незважаючи на попередні відкидання змін клімату¹²⁹. В березні 2025 Трамп у зверненні до Конгресу відродив ідею купівлі Гренландії, в якому поєднав це зі своїм баченням щодо Панамського каналу – обома місцями, які зазнають значної шкоди від зміни клімату та трансформації світового судноплавства та торгівлі¹³⁰.

Накази та розпорядження Трампа чітко вказують, що його адміністрація перетворює арктичні виклики на екзистенційні загрози національній безпеці та зовнішньополітичним інтересам США. Згідно з новим звітом Арктичної дослідницької комісії США, Аляска – це стратегічне місце, яке може визначити, яка незалежна держава контролюватиме світ¹³¹.

Свідченням зростання уваги з боку США до Арктики є констатація факту технологічного відставання в криголамних спроможностях США від Росії. В жовтні 2019 року Конгресом США була прийнята програма важких полярних багатофункціональних криголамів (Polar Security Cutters, PSC), з метою побудувати 3 важких криголами до 2030 року для потреб Берегової Охорони США і програма середніх арктичних криголамів (The Arctic Security Cutters) у кількості не менше 3 суден¹³².

Задачами для нових криголамів мали стати:

¹²⁸ Rosen, Y. (2025, October 22). Trump administration moves toward an Arctic Alaska oil lease sale despite the government shutdown | Alaska Beacon. URL: <https://alaskabeacon.com/2025/10/22/trump-administration-moves-toward-an-arctic-alaska-oil-lease-sale-despite-the-government-shutdown/>

¹²⁹ Walsh, M. (2025, September 17). Trump Administration's Securitization of Arctic Affairs and Its Implications for U.S. Federally Funded Research. URL: <https://www.highnorthnews.com/en/trump-administrations-securitization-arctic-affairs-and-its-implications-us-federally-funded>

¹³⁰ Lavery, S. (2025, June 24). Both In and Out of the Arctic: The Trump Administration, Greenland, and Science – Yale University Press. URL: <https://yalebooks.yale.edu/2025/06/24/both-in-and-out-of-the-arctic-the-trump-administration-greenland-and-science/>

¹³¹ Walsh, M. (2025, September 17). Trump Administration's Securitization of Arctic Affairs and Its Implications for U.S. Federally Funded Research. URL: <https://www.highnorthnews.com/en/trump-administrations-securitization-arctic-affairs-and-its-implications-us-federally-funded>

¹³² Coast Guard Polar Security Cutter (Polar Icebreaker) Program: Background and Issues for Congress. (2019). URL: https://www.congress.gov/crs_external_products/RL/PDF/RL34391/RL34391.217.pdf

- проведення та підтримка наукових досліджень в Арктиці та Антарктиці;

- захист суверенітету США в Арктиці шляхом сприяння підтримці присутності США у територіальних водах США в регіоні;
- захист інших інтересів США в полярних регіонах, включаючи економічні інтереси у водах, що знаходяться у виключній економічній зоні США на північ від Аляски;
- моніторинг морського руху в Арктиці, включно з суднами, що прямують до Сполучених Штатів;
- виконання інших типових місій Берегової охорони (таких як пошуково-рятувальна діяльність, правоохоронна діяльність та захист морських ресурсів) в арктичних водах, включаючи територіальні води США на північ від Аляски.

У звіті Конгресу за квітень 2025 року, обидві програми мають проблеми у вигляді збільшення вартості проєктів та затримок¹³³. Уточнена кількість необхідних криголамів: 4-5 важких та 4-5 середніх, а також модернізація та підтримання в працюючому стані існуючий флот.

У березні 2025 Президент США Дональд Трамп оголосив потребу США в криголамах та очікування від співпраці з Фінляндією¹³⁴, як логічне продовження тристоронньої угоди між Сполученими Штатами, Канадою та Фінляндією, підписане 13 листопада 2024 року керівництвом Міністерства національної безпеки США разом із міністром державних послуг та закупівель Канади Жан-Івом Дюкло та міністром економіки Фінляндії Вілле Рідманом у вигляді Пакту про співпрацю в галузі криголамів (Icebreaker Collaboration Efforts, ICE). Підписання цієї угоди значно розширює можливості по будівництву нових криголамів для цих арктичних країн¹³⁵.

¹³³ Coast Guard Polar Security Cutter (PSC) and Arctic Security Cutter (ASC) Icebreaker Programs: Background and Issues for Congress. (2025). URL:

https://www.congress.gov/crs_external_products/RL/PDF/RL34391/RL34391.281.pdf

¹³⁴ Gungor, Y. (2025). US to acquire icebreakers from Finland amid Arctic security concerns: Trump. URL:

<https://www.aa.com.tr/en/americas/us-to-acquire-icebreakers-from-finland-amid-arctic-security-concerns-trump/3523774>

¹³⁵ ICE Pact | Homeland Security. (2024). URL: <https://www.dhs.gov/ice-pact>

Вільсона на слуханнях Конгресу¹³⁶ дає вичерпне пояснення важливості Гренландії для США.

В найпершу чергу, Гренландія важлива для національної безпеки США, як передове місце для протиракетної оборони США, так як є найзахіднішим місцем для спостереження за військово-морською діяльністю Росії в Арктиці та Північній Атлантиці і розташована на одному кінці стратегічного коридору GIUK (Гренландія-Ісландія-Велика Британія). Космічна база Пітуффік (колишня Thule Base) має вирішальне значення для забезпечення ситуаційної обізнаності та спостереження в космосі, протиракетної оборони та раннього попередження. База включає станцію супутникового стеження та радіолокаційну систему, а також 3-кілометрову злітно-посадкову смугу та глибоководний порт.

По-друге, Гренландія є важливою частиною глобальної конкуренції за корисні копалини. В Гренландії розташовані багаті запаси корисних копалин, включаючи рідкісноземельні елементи, платинові метали, уран та інші. Крім корисних копалин і металів, Гренландія може мати цінні родовища вуглеводнів на шельфі та в океані, хоча геологічні дослідження ще не завершені.

По-третє, Гренландія є частиною геополітичного суперництва в Арктиці. Регіон має значні природні ресурси, включаючи корисні копалини, вуглеводні та рибу. Потенційні нові судноплавні шляхи через Арктику, включаючи Північний морський шлях через узбережжя Росії та Північно-Західний прохід, викликають дедалі більший інтерес, оскільки льодовий покрив зменшується. Росія має величезні безпекові та економічні інтереси в регіоні, а Китай хоче вирішити власні продовольчі та енергетичні проблеми використанням арктичних ресурсів¹³⁷.

¹³⁶ Pincus, R. (2025, February 12). Nuuk and Cranny: Looking at the Arctic and Greenland's Geostrategic Importance to U.S. Interests. URL: <https://www.commerce.senate.gov/services/files/AED6B3A3-C7A7-4A83-BFBC7EA8DD8BD524>

¹³⁷ Pincus, R. (2025, February 12). Nuuk and Cranny: Looking at the Arctic and Greenland's Geostrategic Importance to U.S. Interests. URL: <https://www.commerce.senate.gov/services/files/AED6B3A3-C7A7-4A83-BFBC7EA8DD8BD524>

Арктика має важливе значення і для космічної галузі. Полярні та близькополярні орбіти забезпечують унікальні та цінні супутникові знімки¹³⁸. Важливість полярних орбіт можна побачити з кількості супутникових наземних станцій, що експлуатуються США, Китаєм, Росією та іншими країнами в Арктиці. Крім того, суворі арктичні умови використовуються для підготовки до дослідження Марса – канадський острів Девон, що розташований навпроти затоки Баффіна від Гренландії, містить два основні аналогові марсіанські об'єкти, включаючи проект Naughton Mars від NASA.

Така увага до Гренландії з боку США чітко вказує на важливість острова в системі впливу та безпеки власне Сполучених Штатів.

2.2 Стратегічне бачення Арктики в російській державній політиці

Арктична політика Росії формувалася як відповідь на зростаюче стратегічне значення полярних широт у глобальній безпеці, енергетиці та розвитку транспортних шляхів. Від перших програмних документів до сучасних стратегій Москва послідовно окреслює бачення Арктики як простору, де поєднуються російські національні інтереси, економічні пріоритети та зовнішньополітичні амбіції. Представлений матеріал узагальнює еволюцію російських підходів до регіону, висвітлює ключові елементи Стратегії 2008, оновлених документів 2020 і Стратегії до 2035 року та демонструє значення Арктики для довгострокового планування держави.

Перша Арктична стратегія росії була прийнята у 2008 році, розрахована на період до 2020 року¹³⁹. Вже 5 березня 2020 року в Росії затвердили оновлені політичні принципи нової 15-річної арктичної стратегії Росії «Основні принципи державної політики Російської Федерації в Арктичній зоні до 2035 року»

¹³⁸ Marsh, D. (2019). Ever Forward: The Unique Relationship Between the Arctic and Space. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ever-forward-unique-relationship-between-arctic-and-space> ¹³⁹ Meade, J. (2020). Russia's New Arctic Policy 2035: Implications for Great Power Tension Over the Northern Sea Route. In NIU. URL: https://www.ni-u.edu/wp-content/uploads/2023/11/NIUShort_07212020_DNI202201735_IceRusha.pdf

(«Арктична стратегія до 2035 року»)¹⁴⁰. Ці політичні принципи визначають цілі та дії Москви щодо реалізації державної політики в Арктичній зоні Російської Федерації до 2035 року.

Російська Арктична стратегія надає важливе розуміння бачення Москвою своєї арктичної зони та планів щодо неї, а також потенційних наслідків для Північного морського шляху. Пролягаючи паралельно величезному арктичному узбережжю Росії, цей шлях є стратегічною основою економічного майбутнього Росії та життєво важливим для арктичного морського судноплавства.

Головними національними інтересами Росії в Арктиці є:

- Забезпечення суверенітету і територіальної цілісності Росії. ● Зберегти Арктику як світову територію зі стабільними та взаємовигідними партнерськими відносинами.
- Гарантувати високий рівень життя та процвітання для населення російської арктичної зони.
- Розвиток російської Арктики як стратегічної ресурсної бази та її раціональне використання для прискорення національного економічного зростання.
- Розвиток Північного морського шляху як конкурентоспроможну національну транспортну магістраль Російської Федерації на світовому ринку. ● Захист арктичного середовища, споконвічну батьківщину та традиційний спосіб життя корінних меншин російської Арктики. Новим у «Арктичній стратегії до 2035 року» є оцінка проблем безпеки, сформульована в розділі «Оцінка національної безпеки в Арктиці» Державної політики¹⁴¹. Як основні загрози національній безпеці, Росія розглядає скорочення населення та недостатній розвиток соціальної, транспортної та комунікаційної мережі Арктичної зони, а також низькі темпи розвідки геологічних ресурсів.

¹⁴⁰ Основи державної політики Російської Федерації в Арктиці на період до 2035 року : Указ Президента РФ від 26.10.2020, № 645. (переклад автора) URL:

<http://static.government.ru/media/files/A4qP6brLNI175I40U0K46x4SsKRHGfUO.pdf>

¹⁴¹ Davis, A., & Holland, E. (2020). Strategy for Development of the Arctic Zone of the Russian Federation and Provision of National Security for the Period up to 2035 (Revised). US Naval War College. URL:

Аналізуючи «Арктичну стратегію до 2035 року» можна виділити три домінуючі національні інтереси (див. Додаток 17):

1. Захист суверенітету і територіальної цілісності Росії.
2. Арктика як стратегічна ресурсна база для національного економічного зростання.
3. Північний морський шлях як глобальний конкурентоспроможний національний транспортний коридор.

Для забезпечення захист суверенітету і територіальної цілісності Росії головними цілями військової безпеки нової арктичної політики є «запобігання застосуванню військової сили проти Росії, захист її суверенітету та територіальної цілісності», а також посилення бойових можливостей Росії в Арктиці¹⁴². Це продовження розвитку арктичної політики Росії, яка підкріплена поточною програмою військової модернізації вздовж арктичного узбережжя Росії.

У Стратегії, сформульованій як оборонна мілітаризація, зазначено, що програма модернізації військових сил Росії в російській Арктиці служить для забезпечення того, щоб Москва могла стримувати іноземну військову агресію в регіоні¹⁴³. Нова стратегія Москви має на меті підвищити бойові можливості збройних сил Росії в Арктичній зоні, а також удосконалити інтегровані системи командування, управління, зв'язку, обчислювальної техніки, розвідки, спостереження та рекогносціювання. Включено подальше зобов'язання щодо модернізації арктичної військової інфраструктури та об'єктів.

Арктичну мілітаризацію Росією можна пояснити визнанням нею унікальної вразливості країни в регіоні, яка посилюється на півночі через відступ арктичного льоду. Незважаючи на економічний потенціал Арктики, Росія також розглядає своє 24140-кілометрове арктичне узбережжя як новий напрям потенційного нападу на неї, де найгіршим сценарієм були б одночасні атаки з

¹⁴² Основи державної політики Російської Федерації в Арктиці на період до 2035 року : Указ Президента РФ від 26.10.2020, № 645. (переклад автора) URL:

<http://static.government.ru/media/files/A4qP6brLNJ175I40U0K46x4SsKRHGfUO.pdf>

¹⁴³ Buchanan, E. (2025). "The overhaul of Russian strategic planning for the Arctic Zone to 2035." URL:

<https://www.ndc.nato.int/fr/the-overhaul-of-russian-strategic-planning-for-the-arctic-zone-to-2035/>

кількох напрямків. Те, що Росія є єдиною прибережною арктичною державою, яка не входить до НАТО, посилює це сприйняття загрози. Крім того, економічна цінність як арктичних родовищ вуглеводнів, так і Північного морського шляху робить їх привабливими цілями для гіпотетичних ворогів для нападу на півночі Росії.

Арктична зона Росії вже виробляє 10 відсотків валового внутрішнього продукту країни та 20 відсотків її експорту¹⁴⁴. Москва зробила значні інвестиції в розробку арктичних запасів. Державні енергетичні гіганти, такі як «Роснефть» і «Газпром», розпочали масштабні арктичні дослідницькі проєкти. Керуючись Арктичною політикою 2035, Москва чітко «посилила роль своїх арктичних регіонів як у внутрішній, так і у зовнішній політиці»¹⁴⁵.

У Росії є амбітні плани перетворити Арктику на стратегічну ресурсну базу, які залежать від швидкості танення льоду в Північному Льодовитому океані, і особливо вздовж Північного морського шляху. Чим швидше тоне лід по всій Арктиці, тим потенційно легше стає знаходити та видобувати природні ресурси регіону та отримувати економічні вигоди. Але разом з тим, зміна клімату створює нові виклики, пов'язані із безпекою інфраструктури та інцидентами, такими як пошкодження місць зберігання палива та розливами нафти.

Задля розвитку Північного морського шляху як глобального транспортного коридору, Росія посилює контроль над рухом іноземних суден, що проходять транзитом через Північний морський шлях¹⁴⁶. 2019 року Москва запровадила правила, що встановлюють «нові обмеження для іноземних військових кораблів, що проходять транзитом [через Північний морський шлях]», через 8 місяців після того, як корабель постачання ВМС Франції

¹⁴⁴ Klimenko, E. (2020, April 6). Russia's new Arctic policy document signals continuity rather than change | SIPRI. URL: <https://www.sipri.org/commentary/essay/2020/russias-new-arctic-policy-document-signals-continuity-rather-change>

¹⁴⁵ Meade, J. (2020). Russia's New Arctic Policy 2035: Implications for Great Power Tension Over the Northern Sea Route. In NIU. URL: https://www.ni-u.edu/wp-content/uploads/2023/11/NIUShort_07212020_DNI202201735_IceRusha.pdf

¹⁴⁶ Meade, J, op. cit.

пройшов морським шляхом без дозволу Росії¹⁴⁷. Сполучені Штати виступають проти таких обмежень, оскільки вони суперечать міжнародному праву і ВМС США регулярно оскаржують їх у рамках своєї ширшої програми операцій зі свободи навігації¹⁴⁸.

Північний морський шлях слугує сполучною ланкою між занедбаним арктичним регіоном Росії та економічним потенціалом, який розвиток інфраструктури може принести цьому величезному північному узбережжю. Хоча в Арктичному регіоні проживає лише два мільйони росіян, цей регіон становить приблизно третину суходолу Росії¹⁴⁹. Зовні Північний морський шлях пов'язує Схід та Захід і може слугувати економічно вигідною альтернативою для товарообігу між Азією та Західною Європою.

Здатність Москви реалізувати власну Арктичну політику 2035 та розвинути Північний морський шлях до середини наступного десятиліття також визначатиме її здатність та готовність захищати свій самопроголошений суверенітет над Північний морський шлях. Росія очікує подальшого опору з боку Вашингтона та його західних союзників щодо суверенітету над Північним морським шляхом, який зростає, якщо цей маршрут стане більш геополітично життєздатним. Такий розвиток подій цілком може посилити напруженість між великими державами щодо Арктичного регіону загалом та Північного шляху зокрема.

Одним із вагомих зсувів у підході до Арктики, можна вважати її переорієнтацію: раніше Арктику в Росії сприймали як частину взаємодії із Заходом. Відповідний абзац стратегії розташовувався між євроатлантичним та

азійсько-тихоокеанським регіонами та слідував за згадками про Сполучені Штати та Канаду. З огляду на останні події в міжнародній арктичній політиці та

¹⁴⁷ Staalesen, A. (2019, March 7). Izvestia: This is what awaits foreign military vessels on Northern Sea Route. URL: <https://www.thebarentsobserver.com/security/izvestia-this-is-what-awaits-foreign-military-vessels-on-northern-sea-route/155979>

¹⁴⁸ Russia Tightens Control Over Northern Sea Route. (2020). URL: <https://www.maritimeexecutive.com/article/russia-tightens-control-over-northern-sea-route>

¹⁴⁹ Khublaryan, M. G. (2009). Water Resources for Sustainable Development, With Particular Reference to Russia (N. Laverov, Ed.). EOLSS Publishers Co Ltd. URL: <https://www.eolss.net/sample-chapters/c16/E1-56-03.pdf>

переоцінку регіональних пріоритетів, Арктика зараз посідає почесне друге місце після «ближнього зарубіжжя».

Переоцінку позиції Арктики стосовно інших регіональних пріоритетів слід розглядати у світлі одного з лейтмотивів нової Концепції зовнішньої політики Росії¹⁵⁰. Відтепер Москва не прагне інтеграції в західну спільноту держав, а їхні інституції та участь в них не сприймаються як цінність сама по собі. Ця тенденція виникла в російській зовнішній політиці кілька років тому, але зараз отримала формальне закріплення.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році спричинило три суттєві зміни в арктичній політиці Росії: економічні збої внаслідок західних санкцій, посилення мілітаризації та стратегічний поворот до Азії.

Західні санкції суттєво вплинули на арктичний енергетичний сектор Росії. Такі компанії, як ExxonMobil та British Petroleum, вийшли з російських проєктів, що порушило ключові розробки нафтогазової галузі¹⁵¹. Санкції також обмежили доступ Росії до західних технологій, уповільнивши зусилля з видобутку енергії. У відповідь Росія почала партнерство з Китаєм, який показує зростаючий інтерес до арктичних інвестицій.

2.3 Арктична політика НАТО: виклики, розбіжності та трансформації

Під час Холодної війни Арктика була ключовим фронтом протистояння між НАТО та Радянським Союзом. Унікальні особливості арктичного регіону,

зокрема стратегічно важливий прохід Гренландія–Ісландія–Велика Британія (т. зв. GIUK Gap), створювали сприятливі умови для ведення розвідки та розміщення військових сил. Арктичний океан також розглядався як потенційний маршрут для радянських підводних човнів і бомбардувальників, які могли атакувати США або інші країни Заходу.

¹⁵⁰ Lipunov, N., & Devyatkin, P. (2023, May 30). The Arctic in the 2023 Russian Foreign Policy Concept. URL: <https://www.thearcticinstitute.org/arctic-2023-russian-foreign-policy-concept/>

¹⁵¹ Doğuş Sönmez. (2025, April 11). Russia's changing Arctic policy: from economic ambitions to military dominance. URL: <https://theloop.ecpr.eu/russias-changing-arctic-policy-from-economic-ambitions-to-military-dominance/>

У відповідь на зростання військової активності й загрозу з боку СРСР, НАТО збільшили в регіоні власну оборонну присутність¹⁵². У цей період було розгорнуто системи раннього попередження, військові бази та мережу спостереження з метою стримування радянського впливу, захисту інтересів НАТО в Арктиці та забезпечення безпеки трансатлантичних логістичних шляхів, що були критично важливими для оборони Заходу.

В сучасному світі дії Росії, зокрема нарощування військової присутності та регулярні навчання в Арктиці, викликають серйозне занепокоєння щодо безпеки та стабільності в регіоні. Робота дипломатичних платформ для діалогу, зокрема Арктичної ради, була фактично призупинена. Ці зміни створюють складні виклики, які потребували комплексної відповіді з боку НАТО.

Згідно позиції НАТО, Росія, становить найбільш значну й безпосередню загрозу безпеці Альянсу¹⁵³, прагнучи фундаментально змінити архітектуру безпеки євроатлантичного простору. Росія відновлює та розширює свої військові спроможності, продовжує порушення повітряного простору та провокаційні дії. Вона веде кампанію агресивних гібридних дій проти союзників, включаючи саботаж критичної інфраструктури, акти насильства, провокації на кордонах країн-членів Альянсу, використання нерегулярної міграції як інструменту тиску, зловмисну кібердіяльність, електронні втручання, кампанії дезінформації та шкідливий політичний вплив, а також економічний примус. Її безвідповідальна ядерна риторика та демонстративне застосування ядерного тиску, зокрема

оголошення про розміщення ядерної зброї в Білорусі, свідчать про стратегічну політику залякування. Альянс налаштований стримувати та протидіяти агресивним діям Росії, а також протистояти її здатності здійснювати дестабілізуючу діяльність проти НАТО та союзників.

НАТО, як організація, не має окремої власної Арктичної стратегії, як документа, який визначає спільний план дії в регіоні, але її замінюють інші документи та плани Альянсу. В той же час, розробка спільної для всіх країн

¹⁵² Sostak, B. (2023, December 19). The Evolving Dynamics of the High North and NATO's Strategic Imperatives – NATO's ACT. URL: <https://www.act.nato.int/article/evolving-dynamics-high-north/>

¹⁵³ NATO. (2024). Стимування і оборона. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_133127.htm

членів Альянсу стратегії має набагато більше складнощів, ніж розробка власної стратегії окремою країною.

У промові на 10-й Асамблеї форуму «Арктичне коло» 2023 року голова Військового комітету НАТО адмірал Роб Бауер представив Регіональний план «Північ» – один із кількох нових планів, які Альянс реалізує в межах загального процесу реорганізації¹⁵⁴. Дія цього плану розповсюджується на Атлантичну зону та Європейську Арктику й підпорядковується новоствореному Об'єднаному Командуванню союзників у Норфолку.

На 11-й Асамблеї «Арктичне коло» 2024 року в Ісландії, голова Військового комітету НАТО, адмірал Роб Бауер, наголосив на зростаючих безпекових викликах у Крайній Півночі¹⁵⁵. У своїй промові він висловив глибоке занепокоєння щодо військової активності Росії та її поглиблення співпраці з Китаєм у регіоні¹⁵⁶.

Окрім впровадження цього плану, новий підхід НАТО щодо Арктики передбачає посилення спроможностей у сфері спостереження й розвідки, поліпшення взаємосумісності між країнами-членами, а також зміцнення партнерств з арктичними державами й багатосторонніми організаціями – зокрема з Арктичною радою.

Але існують чіткі відмінності у безпековій ситуації між Північно Американською та Європейською Арктикою¹⁵⁷. Для європейських арктичних

держав Росія є безпосереднім джерелом загрози. Її військові навчання та польоти стратегічних бомбардувальників на великі відстані – навіть якщо їх частота чи масштаб не зростають – є наочним свідченням географічної близькості Росії до європейської частини Арктики¹⁵⁸.

¹⁵⁴ NATO. (2023, October 20). Arctic Remains Essential to NATO's Deterrence and Defence Posture. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_219529.htm

¹⁵⁵ NATO. (2024a). «NATO will defend Allied interests in the Arctic» says Chair of NATO Military Committee. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_229940.htm

¹⁵⁶ NATO. (2024b). Speech by the Chair of the NATO Military Committee, Admiral Rob Bauer at the 2024 Arctic Circle Assembly. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_229551.htm

¹⁵⁷ Gricius, G. (2024a). NATO in the Arctic. Colorado, U.S.: Colorado State University. URL: https://www.naadsn.ca/wp-content/uploads/2024/10/24_Jun_Gricius_Policy-Primer-NATO-Arctic.pdf

¹⁵⁸ Gricius, G. (2024b). A Transatlantic Perspective on Arctic Security. URL: <https://www.american.edu/sis/centers/transatlantic-policy/policy-briefs/20240226-a-transatlantic-perspective-on-arctic-security.cfm>

Така близькість є незмінною геополітичною реальністю і тому для європейських країн важливо балансувати між стримуванням і підтриманням тривалих, усталених механізмів безпекової взаємодії з Росією.

Північноамериканська Арктика суттєво відрізняється за своїми геополітичними особливостями. Хоча Канада і Сполучені Штати визнають Росію загрозою, їхня основна увага зосереджена на Китаї, який наразі не є рівноправним суперником в Арктиці, але канадські та американські посадовці вважають саме Китай головним міжнародним викликом¹⁵⁹.

Для США, зокрема, Китай є основною загрозою, що визначає темп розвитку подій. Саме тому така риторика і ставлення до Китаю поширюється і на арктичний регіон, формуючи підходи обох країн до нього. Крім того, через віддаленість і невеликі розміри населених пунктів у Північноамериканській Арктиці соціально-екологічні та питання безпеки людей мають значно вищу вартість і складність.

Повномасштабна агресія Росії проти України у 2022 році кардинально змінила баланс думок всередині НАТО щодо політики в Арктиці. До цього моменту арктичні члени Альянсу не мали єдиної позиції: одні наполягали на збільшенні присутності НАТО у Високій Півночі, а інші чинили опір, оскільки вважали такий крок невиправданою провокацією та ескалацією напруженості з

Росією¹⁶⁰.

Дії Кремля призвели до зворотного результату: вони змусили Фінляндію та Швецію кардинально переглянути свою внутрішню політику безпеки та подати заявки на вступ до Альянсу. Тепер, завдяки приєднанню цих двох потужних північних країн¹⁶¹, НАТО отримує три нові можливості, які гратимуть на користь Альянсу.

¹⁵⁹ Irving, D. (2022, December 29). What Does China's Arctic Presence Mean to the United States? URL: <https://www.rand.org/pubs/articles/2022/what-does-chinas-arctic-presence-mean-to-the-us.html> ¹⁶⁰ NATO Parliamentary Assembly. (2017). NATO and Security in the Arctic. URL: <https://www.nato-pa.int/download/file?filename=/sites/default/files/2017-11/2017%20-%20172%20PCTR%2017%20E%20rev.1%20fin%20-%20NATO%20AND%20SECURITY%20IN%20THE%20ARCTIC.pdf> ¹⁶¹ Black, J., Kleberg, C., & Silfversten, E. (2024, March 7). NATO Enlargement Amidst Russia's War in Ukraine: How Finland and Sweden Bolster the Transatlantic Alliance. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PEA3200/PEA3236-1/RAND_PEA3236-1.pdf

Найперше, вступ Фінляндії та Швеції означає, що їхній багатий арктичний досвід має лягти в основу нової безпекової стратегії НАТО у Високій Півночі¹⁶². Оскільки територія та повітряний простір Альянсу в регіоні значно збільшилися, для НАТО критично важливо інтегрувати фінські та шведські дані моніторингу в загальну оперативну картину НАТО, що охоплює всю Північну Атлантику. Таке покращення ситуаційної обізнаності, підкріплене активним обміном розвідданими, є життєво необхідним. Воно дасть змогу Альянсу діяти впевненіше та уникнути фатальних прорахунків в умовах поточної високої напруженості у відносинах з Росією.

Другий важливий напрямок – це можливість розробити нову, єдину комунікаційну стратегію для протидії російській та китайській активності в Арктиці. Росія вже неодноразово використовувала дезінформацію, намагаючись вбити клин між союзниками по НАТО в регіоні. Наприклад, у Фінляндії російські наративи «грали» на страхах частини населення перед вступом до Альянсу, щоб загальмувати цей процес. Хоча ці спроби провалилися, вони чітко продемонстрували вразливість. Для ефективної спільної оборони критично важливо, щоб усі члени НАТО мали абсолютно однакове тлумачення та застосування ключових стратегічних понять, як-от «стримування».

Не менш важливим є налагодження обміну даними про гібридні загрози, наприклад, про численні випадки глушіння сигналів GPS у Північній Європі. Це дозволить Альянсу краще вивчити тактику ворога та зрозуміти, як саме він випробовує оборону НАТО в регіональному масштабі.

Третя унікальна можливість, яке дає нещодавнє розширення Альянсу – це привід для обговорення того, як саме може виглядати стратегічний розподіл навантаження між країнами НАТО в Арктиці, а також для тверезої оцінки всіх переваг та ризиків такого посилення, адже будь-які попередні розмови про посилення присутності НАТО в Арктиці незмінно сприймалися як крок до ескалації.

¹⁶² Kuusela, J. (2025, January 13). No. 25 | As a New Arctic Ally, Finland Contributes to Arctic Security and Defence. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/no-25-new-arctic-ally-finland-contributes-arctic-security-and-defence>

Оскільки Сполучені Штати дедалі більше зміщують свій фокус на Індо Тихоокеанський регіон, союзники по НАТО змушені детально обговорити, що саме означає розподіл відповідальності на практиці, особливо в європейській частині Арктики. Очевидно, що такі дискусії займуть чимало часу, оскільки вони неминуче зіштовхнуться з кардинально різними позиціями багатьох союзників – як арктичних, так і неарктичних країн. І саме в цьому є виклик для НАТО: як узгодити різні інтереси різних країн-членів Альянсу в регіоні?

Навіть усередині «Арктичної сімки» (США, Канада, Данія, Ісландія, Норвегія, Швеція та Фінляндія) немає повної згоди щодо спільної стратегії в регіоні. Ці країни по-різному дивляться на те, що є заполярною безпекою, по-різному розставляють оборонні акценти та мають різні географічні пріоритети в Арктиці.

Цю стратегічну розбіжність ускладнює плутанина на оперативному рівні: досі існує перетинання (дублювання) повноважень у сфері командування та управління між командуваннями США, структурами НАТО та об'єднаним командуванням NORAD (Командування повітряно-космічної оборони Північної Америки)¹⁶³. Саме зараз Альянс має шанс чітко сформулювати свою роль у

регіоні та синхронізувати політику всіх країн-членів. Ключове завдання полягає у складному балансі: по-перше, встановити чіткі межі оперативної відповідальності НАТО; по-друге, забезпечити ефективне стримування конкурентів; і по-третє, зробити це так, щоб не спровокувати ескалацію та не перетворити діалог про Арктику на суто військову дискусію¹⁶⁴.

По суті, Альянс повинен знайти відповідь на головне питання: який рівень присутності НАТО в Арктиці є дійсно необхідним? Географічно, це означає не лише захист підходів до Північної Атлантики та морських шляхів комунікацій. Це поняття охоплює простір «на північ від Північної Атлантики», тобто європейську Високу Північ, шляхи через Північний полюс, і далі –

¹⁶³ Ålander, M. (2024, December 5). Up North: Confronting Arctic Insecurity Implications for the United States and NATO. URL: <https://cepa.org/comprehensive-reports/up-north-confronting-arctic-insecurity-implications-for-the-united-states-and-nato/>

¹⁶⁴ Depledge, D. (2020). NATO and the Arctic. The RUSI Journal, 165(5-6), 80–90. URL: <https://doi.org/10.1080/03071847.2020.1865831>

Тихоокеанську Арктику, що є ключовою для оборони території США та Канади. Іншими словами, йдеться про досягнення справжньої трансарктичної оборони. Альянсу необхідне обговорення з партнерами та союзниками органічної ролі та місця НАТО у питаннях військової безпеки в Арктиці. При цьому Альянс повинен уникати дублювання вже існуючих регіональних зусиль, таких як «Круглий стіл арктичних сил безпеки» (Arctic Security Forces Roundtable), зустрічі начальників оборонних штабів арктичних країн, Оборонне співробітництво північних країн (NORDEFCO), Об'єднані експедиційні сили (Joint Expedition Forces) під керівництвом Великої Британії чи новостворений «Круглий стіл з політики безпеки в Арктиці»¹⁶⁵. Мета полягає в тому, щоб сформувані справді трансарктичне бачення безпеки Півночі, узгоджуючи розбіжності у поглядах союзників.

Перед НАТО також стоїть блок невирішених операційних питань: необхідно чітко визначити географічні межі (периметр) арктичних операцій та розмежувати внутрішні повноваження. Йдеться про розподіл завдань між різними командними структурами, видами збройних сил та узгодження єдиних

концепцій дій у специфічних арктичних умовах.

Не менш важливим питанням є синхронізація дій (interconnection) між НАТО та NORAD¹⁶⁶. Процес модернізації NORAD має йти пліч-о-пліч із поглибленням інтеграції та співпраці зі структурами Альянсу. Це критично необхідно, адже зони відповідальності Верховного головнокомандувача НАТО в Європі та NORAD взаємно перетинаються.

Нарешті, ще один ключовий аспект дебатів – це інтеграція різнорідних командних структур США у спільну архітектуру НАТО для дій в Арктиці. Оскільки союзникам необхідний постійний та глибокий діалог і обмін інформацією, Сполучені Штати змушені шукати шляхи для синхронізації (streamline) роботи своїх командувань, що відповідають за різні аспекти

¹⁶⁵ Writer, S. (2024, July 23). U.S. to launch Arctic defense roundtable eyeing Russia, China. URL: <https://asia.nikkei.com/politics/defense/u.s.-to-launch-arctic-defense-roundtable-eyeing-russia-china> ¹⁶⁶ NATO. (2021). Regional perspectives report on the Arctic Strategic Foresight Analysis NATO unclassified – publicly disclosed. URL: <https://www.act.nato.int/wp-content/uploads/2023/05/regional-perspectives-2021-04.pdf>

арктичних операцій. Йдеться про Північне (NORTHCOM), Європейське (EUCOM) та Індо-Тихоокеанське (INDOPACOM) командування. Їхню діяльність потрібно ефективно координувати в межах Альянсу, щоб уникнути плутанини та дублювання повноважень.

Особливу актуальність має взаємодія між Північним командуванням США та Об'єднане командування сил НАТО в Норфолку, зважаючи на Регіональний план НАТО «Північний Захід». Ці аспекти чітко прописані в Арктичній стратегії Міністерства оборони США 2024 року¹⁶⁷.

2.4 «Приарктичний» гравець: полярні амбіції Китаю

Якою є роль Китаю в Арктиці, його економічні, геополітичні та потенційно військові інтереси, наукова залученість Китаю і чому його діяльність викликає занепокоєння країн Арктики щодо власної безпеки? Китай прагне розширити свою присутність у регіоні для забезпечення власної

енергетичної безпеки, доступу до рідкоземельних ресурсів і розвитку нових торгових шляхів. Його стратегія 2018 року позиціонує Пекін як «приарктичну державу», яка прагне участі в управлінні регіоном¹⁶⁷.

Китай активно розширює науково-дослідницьку інфраструктуру, маючи станції в Гренландії, Ісландії та на Шпіцбергені, а також інвестує в супутниковий моніторинг і флот криголамів. Хоча ці ініціативи подаються як наукові, вони можуть мати подвійне призначення, що викликає занепокоєння західних країн. Китай намагається використовувати економічний вплив для закріплення в Арктиці, інвестуючи в інфраструктурні та видобувні проєкти, однак Захід блокує спроби придбання стратегічних об'єктів.

Співпраця з Росією стала основним каналом для посилення китайської присутності. Китай підтримує розвиток «Полярного Шовкового шляху» через

¹⁶⁷ Department of Defense. (2024, July 22). 2024 Arctic Strategy. URL: <https://media.defense.gov/2024/Jul/22/2003507411/-1/-1/0/DOD-ARCTIC-STRATEGY-2024.PDF> ¹⁶⁸ China's Arctic Policy_Embassy of the People's Republic of China in the Kingdom of Norway. (2018). URL: https://no.china-embassy.gov.cn/eng/lcbt/lcwj/202401/t20240112_11222372.htm

Північний морський шлях, інвестує в енергетичні проєкти, використовує російські порти й інфраструктуру. Водночас розбіжності в поглядах на регіон можуть ускладнити довгострокове партнерство: Росія прагне контролювати Арктику, тоді як Китай наполягає на її міжнародній доступності.

Військова активність Китаю в Арктиці поки що обмежена, але співпраця з Росією у військових навчаннях та морських патрулях свідчить про поступову мілітаризацію. У 2022 році Китай вперше взяв участь у спільному патрулюванні з російськими кораблями, а в 2024 році – у військово-повітряних операціях поблизу Аляски. Китай не має військових баз у регіоні, але нарощує потенціал через наукові дослідження та розширення флоту.

Війна Росії проти України створила нові можливості для Китаю, оскільки ослаблена позиція Москви змусила її посилити співпрацю з Пекіном. Це дозволило Китаю розширити свою присутність у регіоні, використовуючи російську інфраструктуру та доступ до ресурсів. Однак потенційні конфлікти

інтересів між двома країнами можуть обмежити цей процес у майбутньому.

Китай, зацікавлений в контролі над рідкоземельними копалинами та розвитку Арктичного Шовкового шляху через Арктику¹⁶⁹, приймає бере активну участь в дослідженні регіону та є спостерігачем в Арктичній Раді, має власний Інститут полярних досліджень та Китайську адміністрацію Арктики та Антарктики, які координують діяльність Китаю в цих регіонах.

Політика Китаю щодо Арктики ґрунтується на двох основних міжнародних правових документах; Шпіцбергенському договірі 1920 року та Конвенції ООН з морського права 1982 року (UNCLOS). Неофіційна позиція Пекіну щодо Арктики була висловлена китайським контр-адміралом Ін Чжо: «Арктика належить усім людям у всьому світі, оскільки жодна нація не має над нею суверенітету»¹⁷⁰.

¹⁶⁹ Respinti, M. (2024, September 3). China's «Polar Silk Road.» 1. How Beijing Expands in the Arctic. Bitter Winter. URL: <https://bitterwinter.org/chinas-polar-silk-road-1-how-beijing-expands-in-the-arctic/>

¹⁷⁰ Chang, G. G. (2010, March 9). China's Arctic Play. Thediplomat.com. URL: <https://thediplomat.com/2010/03/chinas-arctic-play/>

У 1925 році Китай приєднався до договору про Шпіцберген. Ця угода визначила, що архіпелаг Свальбард (Шпіцберген), який раніше не належав жодній країні, переходить під суверенітет Норвегії. Водночас усі держави, що підписали договір, отримали рівні права на використання природних ресурсів і територіальних вод архіпелагу. На території архіпелагу в наукових дослідженнях беруть участь 30 країн¹⁷¹, саме тут з 2004 року розташована перша китайська арктична станція «Жовта Ріка»¹⁷². Китай послідовно розширює власну мережу науково-дослідних станцій в Арктиці – див. Додаток 18.

З отриманням статусу спостерігача в Арктичній раді у 2013 році, Китай інтегрувався в екосистему управління Арктикою. Щоправда, цей статус не дає право голосу, але Китай намагається використовувати інші шляхи впливу на управління регіоном, аніж пряме голосування.

У грудні 2018 року Китай оприлюднив «Білу книгу щодо Арктичної

політики», яка фактично стала його офіційною стратегією щодо регіону. У цьому документі Китай визначив себе як «приарктичну державу», підкреслюючи свої стратегічні інтереси в Арктиці та намір відігравати більш активну роль у її розвитку¹⁷³. Політичні цілі Пекіна в Арктиці полягають у захисті, розвитку та участі в регіональному управлінні і для досягнення цих цілей політика Китайської Народної Республіки (КНР) щодо Арктики зобов'язується поважати та просувати міжнародне право як головний пріоритет.

Ця стратегія стала своєрідним інструментом для утвердження присутності Китаю в Арктиці. Ще у 2015 році на церемонії відкриття третьої Асамблеї полярного кола міністр закордонних справ Ван І виступив із промовою, в якій заявив, що «слід поважати законні інтереси неарктичних країн і права, якими

¹⁷¹ Svabald Science Forum. (2023). Research communities. Forskningsradet.no.

<https://www.forskningsradet.no/en/svalbard-science-forum/research-communities/>

¹⁷² Xinhua. (2023). Chinese expedition team kicks off research at Arctic Yellow River Station | english.scio.gov.cn. Scio.gov.cn. URL: http://english.scio.gov.cn/chinavoices/2023-07/26/content_95182099.htm

¹⁷³ Buchanan, E. (2021). China's Hybrid Arctic Strategy. Per Concordiam. URL: <https://perconcordiam.com/chinas-hybrid-arctic-strategy/>

вони користуються згідно з міжнародним правом в Арктиці, і колективні інтереси міжнародного співтовариства»¹⁷⁴.

Інтереси Китаю в Арктиці лежать в декількох площинах: забезпечення енергетичної безпеки Пекіну, розвиток економіки та морської навігації, вивчення арктичних умов та глобального потепління, участь в регіональному управлінні.

Китай залежить від імпорту нафти та газу, до 80% якого йде через Малаккську протоку з Африки та Близького сходу і Пекін остерігається, що США або Індія можуть заблокувати прохід суден у Китай у випадку конфлікту чи накладення санкцій¹⁷⁵. Саме тому Китай співпрацює з Росією в енергетичному секторі та приймає участь як інвестор у російському проєкті СПГ Ямал-2 та інфраструктурних проєктах по модернізації глибоководних морських портів, як от у Архангельську, розглядаючи Арктику як ресурсну базу

для диверсифікації енергетичних ризиків¹⁷⁶.

У 2023 році Північний морський шлях зафіксував рекордний обсяг транзитних вантажів — 2,1 мільйона тонн, з яких близько 1,5 мільйона тонн склала сира нафта¹⁷⁷. Крім нафти, через NSR транспортувалися залізна руда, вугілля та зріджений природний газ (ЗПГ).

Пекін розглядає Північний морський шлях як частину власної ініціативи співпраці, що спрямована на будівництво «Полярного шовкового шляху», який з'єднає Китай з Європою через Арктику¹⁷⁸, і який на 40% коротше за шлях через Суецький канал і на 60% — за шлях навколо Мису Горн в Африці¹⁷⁹. Китай та Росія планують продовжувати розвивати цей шлях в рамках спільної

¹⁷⁴ Chinese Ministry of Foreign Affairs. (2015). Video Message by Foreign Minister Wang Yi at the Opening Ceremony of the Third Arctic Circle Assembly. URL:

https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb_663304/wjbz_663308/2461_663310/201510/t20151017_468585.html ¹⁷⁵ Myers, L. (2023, March 22). China's Economic Security Challenge: Difficulties Overcoming the Malacca Dilemma. Georgetown Journal of International Affairs. URL: <https://gija.georgetown.edu/2023/03/22/chinas-economic-security-challenge-difficulties-overcoming-the-malacca-dilemma/>

¹⁷⁶ Dagaev, A. (2025). The Arctic Is Testing the Limits of the Sino-Russian Partnership. Carnegie Endowment for International Peace. URL: <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2025/02/russia-china-arctic-views?lang=en>

¹⁷⁷ Humpert, M. (2023, December 18). China Pushes Northern Sea Route Transit Cargo to New Record. URL:

<https://www.highnorthnews.com/en/china-pushes-northern-sea-route-transit-cargo-new-record> ¹⁷⁸ Respinti, M. (2024, September 3). China's «Polar Silk Road.» 1. How Beijing Expands in the Arctic. Bitter Winter. URL: <https://bitterwinter.org/chinas-polar-silk-road-1-how-beijing-expands-in-the-arctic/>

¹⁷⁹ Northern Sea Route Shortcut: cargo-partner. (n.d.). URL: https://www.cargo-partner.com/trendletter/issue_13/northern-sea-route-shortcut

ініціативи¹⁸⁰, допоки різні погляди на майбутнє Арктики не змусять їх переглянути кооперацію. Адже Росія вважає, що Північний морський шлях проходить через її територіальні води і має регулюватися виключно нею, в той час як Китай виступає за доступність північного проходу для всіх країн¹⁸¹. В майбутньому різниця в поглядах безперечно впливатиме на відносини між країнами в регіоні.

Складні кліматичні умови, крига та поганий зв'язок створюють великі проблеми для навігації. Дослідження зміни клімату та погоди, які проводять китайські науковці надає інформацію корисну для безпеки навігації в регіоні і може бути використана як цивільним судноплавством, так і військовим флотом.

Вивчення кліматичних змін Арктики слугує не лише нормалізацією та підставою Пекіну для своєї присутності у регіоні, а дають важливу інформацію для протидії змінам клімату у самому Китаї, так як екстремальні зимові морози в певних регіонах та урагани, які впливають на агросектор КНР – мають прямий зв'язок із змінами в Арктиці¹⁸².

Станом на 2025 рік, КНР вже володіє п'ятьма криголами¹⁸³ і має амбітні плани створити власний перший атомний криголам – клас кораблів, єдиною у світі власницею та оператором яких поки що є лише Росія¹⁸⁴. Китай планує продовжувати нарощування свого арктичного флоту і буде не лише наукові експедиційні кораблі, а й комерційні судна, такі як танкери та контейнеровози, здатні здійснювати рейси в умовах Арктики¹⁸⁵.

¹⁸⁰ Blair, A. (2024, June 27). Will the Northern Sea Route become commercially viable in the near future? Ship Technology. URL: <https://www.ship-technology.com/features/will-the-northern-sea-route-become-commercially-viable-in-the-near-future/?cf-view>

¹⁸¹ Dagaev, 2025., op. Cit.

¹⁸² Gong Daoyi, & Wang Shaowu. (2003). Influence of Arctic Oscillation on winter climate over China. Journal of Geographical Sciences, 13(2), 208–216. URL: <https://doi.org/10.1007/bf02837460>

¹⁸³ Khanna, 2025, op. Cit.

¹⁸⁴ Goble, P. (2023, March 2). Moscow's Cutback on Icebreaker Construction Opens Door for China in the North. Jamestown.org. URL: <https://jamestown.org/program/moscows-cutback-on-icebreaker-construction-opens-door-for-china-in-the-north/>

¹⁸⁵ Humpert, M. (2024, October 15). China-Russia Announce Plans for Five Ice-Capable Containerships for Year Round Arctic Service. High North News. URL: <https://www.highnorthnews.com/en/china-russia-announce-plans-five-ice-capable-containerships-year-round-arctic-service>

В Швеції з 2016 року діє китайська полярна наземна станція управління супутниками¹⁸⁶, розташована на півночі країни поблизу міста Кіруна (див. Додаток 19). Агентство оборонних досліджень Міністерства оборони Швеції застерігає, що ця станція може мати подвійне призначення і проводить, крім наукових, і військову розвідку або може слугувати для військового супутникового зв'язку у випадку конфлікту¹⁸⁷.

У 2018 році Фінський інститут метеорології та Китайська академія наук анонсували про відкриття спільного проєкту дослідницької станції у Лапландії для вивчення кріосфери та супутникового моніторингу¹⁸⁸.

У грудні 2020 року Пекін оголосив про намір запустити другий полярний супутник для спостереження за навігаційними шляхами Арктики, на додачу до вже діючого з 2019 року супутника, який слідкує за рухом айсбергів в регіоні. Супутник обладнаний радаром з синтезованою апертурою, який дозволяв би отримувати надчіткі зображення поверхні і здатний спостерігати за поверхнею Землі навіть вночі та крізь хмарні шари чи дим¹⁸⁹.

Китайський проєкт «Космічні вітрила» (Qianfan), який ще називають «G60 Starlink», є проєктом китайського національного супутникового інтернет-плану є відповіддю Китаю на Starlink від SpaceX¹⁹⁰ та має за мету забезпечити безперебійний інтернет-зв'язок в Китаї. В жовтні 2024 запущено чергову партію комунікаційних супутників для китайського проєкту, до яких приєдналася нова партія 18 супутників у березні 2025 року¹⁹¹. Проєкт «Космічні вітрила»

¹⁸⁶ Cheng Yingqi. (2016). China's overseas remote sensing satellite station starts operation - China – Chinadaily.com.cn. Chinadaily.com.cn. URL: https://www.chinadaily.com.cn/china/2016-12/16/content_27687937.htm

¹⁸⁷ Nilobon Bantoe. (2019, January 16). Satellite station in Sweden can be serving Chinese military – Scandasia. Scandasia. URL: <https://scandasia.com/satellite-station-in-sweden-can-be-serving-chinese-military/> ¹⁸⁸ Lipin, M. (2022, December 5). China Begins to Revive Arctic Scientific Ground Projects After Setbacks. Voice of America. URL: <https://www.voanews.com/a/china-begins-to-revive-arctic-scientific-ground-projects-after-setbacks-/6860756.html>

¹⁸⁹ Humpert, M. (2020, December 8). China to Launch Satellite to Monitor Arctic Shipping Routes. Wwn.highborthnews.com. URL: <https://www.highborthnews.com/en/china-launch-satellite-monitor-arctic-shipping-routes>

¹⁹⁰ Jones, A. (2023, December 29). First satellite for Chinese G60 megaconstellation rolls off assembly line. SpaceNews. URL: <https://spacenews.com/first-satellite-for-chinese-g60-megaconstellation-rolls-off-assembly-line/>

¹⁹¹ Aliyeva, A. (2025, March 13). China successfully launches 18 polar orbiting communications satellites. Azernews.Az. URL: <https://www.azernews.az/region/238953.html>

розпочався у 2023 році і вже нараховує 54 з запланованих 1296 супутників на полярній орбіті.

Одним із перших про можливість подвійного використання наземних станцій Китаєм публічно заявило у січні 2019 року Агентство оборонних досліджень Міністерства оборони Швеції, коли висловило занепокоєння тим, що нібито цивільна співпраця з Китаєм насправді може контролюватися Народно визвольною армією Китаю (НОАК) і використовуватися для військового спостереження в Арктичному регіоні з наслідками для національної безпеки

Швеції¹⁹².

Фінська влада теж розділяє ці занепокоєння, які особливо загострилися після початку Росією повномасштабної війни проти України у 2022 році та зближенню Китаю з Росією в арктичній кооперації¹⁹³.

Китай має власний флот криголамів, який активно нарощує в останні роки та які публічно використовує для наукових потреб, в той час як китайський арктичний флот, як і вся інфраструктура, має подвійне призначення та може бути використано у військових цілях.

Станом на кінець 2024 року Китай здійснив 41 антарктичну та 13 арктичних експедицій, використовуючи власні арктичні судна. З 2024 року криголами «Zhong Shan Da Xue Ji Di» та «Ji Di» почали брати участь у такій діяльності. Влітку 2024 року Китай відправив до Арктики рекордну кількість три криголами: «Xue Long 2», «Zhong Shan Da Xue Ji Di» та найновіший криголам «Ji Di»¹⁹⁴. «Ji Di» став першим китайським криголамом, який був спроектований та повністю побудований Китаєм і введений в експлуатацію 24 червня 2024 року як четвертий криголам Китаю. Класифікований як полярний клас 6, він краще підходить для умов легкого льоду. П'ятий китайський криголам «Tan Suo San

¹⁹² Robinson, J. (2020, September 14). Arctic Space Challenge for NATO Emerging from China's Economic and Financial Assertiveness – Joint Air Power Competence Centre. Joint Air Power Competence Centre. URL: <https://www.japcc.org/articles/arctic-space-challenge-for-nato-emerging-from-chinas-economic-and-financial-assertiveness/>

¹⁹³ Puranen, M. & Kopra, S. Op. cit.

¹⁹⁴ The Maritime Executive. (2024, September). New Interest in Norway's Svalbard from China and Others for Arctic Research. URL: <https://maritime-executive.com/article/new-interest-in-norway-s-svalbard-from-china-and-others-for-arctic-research>

Нао» був введений в експлуатацію за рекордні 20 місяців після початку будівництва і є криголамом 4-го класу здатний цілий рік працювати в товстому однорічному льоду, який може містити старі крижані включення.

Китай активно намагається бути представленим в Арктичному регіоні не лише через дослідницькі центри та фізичну присутність полярних експедицій, а і за допомогою інвестиційних проєктів, таких як телекомунікаційні або з

видобутку корисних копалин, за допомогою яких намагається досягти власних стратегічних інтересів¹⁹⁵. Але Пекін не володіє жодною територією в Арктиці, а спроби придбати землю під тим чи іншим виглядом – натикаються на спротив влади тих країн, де мала б відбутися угода.

В 2020 році Канадський уряд відмовив державній компанії з Китаю в купівлі золотодобувної шахти в Нунавату з міркувань національної безпеки¹⁹⁶. Шахта та її будівлі знаходяться неподалік від об'єктів NORAD (Командування повітряно-космічної оборони Північної Америки, North American Aerospace Defense Command, NORAD). Розміщення Китаєм навіть суто наукового обладнання біля шахти дало б безцінні розвіддані про діяльність NORAD¹⁹⁷.

Ініціатива китайського телекомунікаційного виробника Huawei, щодо інвестицій в канадську Північ з розгортанням мереж телефонного зв'язку, швидкісного інтернету 5G та прокладання підводних кабелів, під проводом надати «швидкий та надійний зв'язок місцевим мешканцям», була також заблокована Канадським урядом¹⁹⁸ через сумніви у відсутності контролю з боку китайського уряду над мережами і побоюванням ймовірного саботажу чи шпіонажу.

¹⁹⁵ Holz, H., Taffer, A., Miller, A., & Dethomas, B. (2022). Exploring the Relationship between China's Investment in the Arctic and Its National Strategy. Center for Naval Analyses. URL: <https://www.cna.org/reports/2022/01/exploring-the-relationship-between-chinas-arctic-investment-and-its-national-strategy.pdf>

¹⁹⁶ Strong, W. (2020, December 22). Ottawa blocks Chinese takeover of Nunavut gold mine project after national security review. CBC. URL: <https://www.cbc.ca/news/canada/north/canada-china-tmac-1.5851305> ¹⁹⁷ Piché, G. R. (2024, July). Vulnerabilities and Hybrid Threats in the North American Arctic. Air University (AU). URL: https://www.airuniversity.af.edu/JIPA/Display/Article/3821466/vulnerabilities-and-hybrid-threats-in-the-north-american-arctic/#_ftn32

¹⁹⁸ Liang, A. (2022, May 20). Canada to ban China's Huawei and ZTE from its 5G networks. BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news/business-61517729>

У 2022 році, Mandiant (компанія з кібербезпеки) викрила діючу про китайську кампанію прихованого впливу, направлену проти гірничодобувних компаній, метою якої було зірвати нові проєкти з видобутку рідкісноземельних елементів, підбурюючи громадську опозицію через соціальні медіа, націлюючись на перспективні об'єкти та асоційовані компанії в Техасі (США) та

Північному Саскачевані (Канада)¹⁹⁹.

Влада Фінляндії відмовила у продажу арктичного аеропорту Кеміярві Китаю, який хотів придбати Інститут полярних досліджень для наукових польотів з дослідження клімату та навколишнього середовища²⁰⁰. Згідно Нільсона (2021), угода була на 40 млн євро, включаючи інвестиції в розвиток аеропорту та подовження його смуги вдвічі до 3 000 м, але міністерство Оборони Фінляндії виступило проти цієї ініціативи через близькість найбільшого в Європі артилерійського полігону та пов'язані ризики із розміщенням поруч території, якою володіє інша країна.

У 2019 р. Офіс Міністерства оборони США у своєму щорічному зверненні до Конгресу, зазначив відносно Китаю, що «цивільні дослідження можуть посилити китайську військову присутність у Північному Льодовитому океані, включно з розміщенням підводних човнів у регіоні як засіб стримування ядерних атак»²⁰¹. Наразі, дії підводного флоту Китаю обмежені регіоном поблизу країни через відсутність власних портів та баз в Арктиці²⁰². Між Китаєм та Росією є відмінності в поглядах на майбутнє Арктики, як і залученість до розробки її багатств, а посилення позицій Китаю може погіршити відносини з Москвою. Це дає надію та можливість, що продумана політика Заходу дозволить збалансувати

¹⁹⁹ Mandiant. (2022, June 28). Pro-PRC DRAGONBRIDGE Influence Campaign Targets Rare Earths Mining Companies in Attempt to Thwart Rivalry to PRC Market Dominance | Mandiant. Google Cloud Blog; Google Cloud. URL: <https://cloud.google.com/blog/topics/threat-intelligence/dragonbridge-targets-rare-earths-mining-companies/>

²⁰⁰ Nilsen, T. (2021, March 5). Finland's military blocked a Chinese bid to buy an Arctic airport for climate research flights. ArcticToday. URL: <https://www.arctictoday.com/finlands-military-blocked-a-chinese-bid-to-buy-an-arctic-airport-for-climate-research-flights/>

²⁰¹ Office of the Secretary of Defense. (2019). Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People's Republic of China. URL: https://www.andrewerickson.com/wp-content/uploads/2019/05/DoD_China-Report_2019.pdf

²⁰² Debalina Ghoshal. (2020, February 14). China's Submarine Fleet in the Arctic – European Security & Defence. Euro-Sd.com. URL: <https://euro-sd.com/2020/02/articles/16137/chinas-submarine-fleet-in-the-arctic/>

розстановку сил в регіоні і заохотити Китай до більшої співпраці з демократичними країнами, не втрачаючи економічну вигоду.

Висновки розділу 2

Американська політика в Арктиці за останні три десятиліття пройшла шлях від периферійного, майже технічного напрямку до одного з ключових компонентів національної безпеки США. Якщо у 1990-х та на початку 2000-х років регіон сприймався як віддалений і стабільний простір, де пріоритетами залишалися екологія, наука й дипломатія, то з середини 2010-х років, особливо після 2019 року, Арктика дедалі чіткіше позиціонується як зона стратегічного суперництва. Порівняння стратегій різних адміністрацій демонструє системний зсув від бачення Арктики як «регіону миру та співпраці» до концепції простору, де необхідно стримувати зростаючу військову активність Росії та амбіції Китаю, а також забезпечувати контроль над критично важливою інфраструктурою, ресурсами й новими морськими шляхами.

Водночас сучасна політика США в Арктиці формується під впливом двох потужних факторів – глобальної геополітичної напруги й прискорених кліматичних змін. Поєднання цих процесів перетворило регіон на центральну арену конкуренції між великими державами, що зумовило посилення військової присутності, розвиток інфраструктури подвійного призначення та переорієнтацію стратегій на стримування супротивників. Зміна адміністрацій впливає на відтінки політики, але загальна тенденція залишається сталою: Арктика не периферія, а більше стратегічний фланг США, де рішення щодо безпеки, економічного розвитку, кліматичної адаптації та конкуренції з Росією та Китаєм інтегруються в єдину рамку довгострокового національного інтересу.

Арктика посідає центральне місце в сучасній стратегічній доктрині Росії, оскільки поєднує в собі ключові елементи безпеки, економічного розвитку та геополітичного позиціонування держави. Від першої Стратегії 2008 року до оновленого концептуального документу 2020 року, Москва послідовно

розширює амбіції щодо свого арктичного простору, розглядаючи його як ресурсну базу національного зростання, критично важливий транспортний

коридор і регіон, що потребує посиленої військової присутності. Еволюція російської арктичної політики демонструє зміщення акцентів: від коопераційної риторики і розвитку інфраструктури до комплексної мілітаризації, обґрунтованої загостренням міжнародної конкуренції та внутрішніми викликами. У цьому контексті російська арктична стратегія стає індикатором ширших трансформацій у зовнішній політиці та безпековому мисленні Кремля.

Росія вибудовує своє стратегічне планування щодо Арктики таким чином, що воно значною мірою відтворює як попередні національні інтереси, амбіції та уявні загрози, сформовані в ранніх версіях її арктичної політики, так і враховує зростання міжнародної уваги та активності в Арктичному регіоні, а також політичні кроки Заходу в цьому напрямку. У документі окремо підкреслюється концепція «дискредитації російської арктичної діяльності», представлена як один із ключових викликів для арктичного порядку денного країни. Москва послідовно підкреслює свою ідентичність великої держави, і Арктика має стати важливим елементом реалізації цих її прагнень. Війна в Україні змусила до переорієнтації: мілітаризація та залежність від азійських партнерств тепер визначають арктичний підхід Москви.

У відповідь на виклики, російська арктична стратегія зосереджена на трьох головних пріоритетах:

- **Контроль:** Створення систем заборони доступу для обмеження військової присутності інших країн в Арктичній зоні Російської Федерації (АЗРФ).
- **Стимування:** Розширення можливостей стимування *за межі* Арктики, зокрема шляхом створення загрози морським лініям комунікацій НАТО в Північній Атлантиці (протока GIUK).
- **Захист Північного морського шляху:** Забезпечення повного контролю над Північним морським шляхом, який Росія намагається юридично (всупереч міжнародному праву) та фізично перетворити на свої «внутрішні води».

Для НАТО Арктика знову перетворилася на ключовий театр безпеки, що

зумовлено агресивною мілітаризацією Росії, зростаючим інтересом Китаю та фактичним замороженням дипломатичних платформ на кшталт Арктичної ради. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну стало каталізатором, який кардинально змінив баланс сил: воно змусило Фінляндію та Швецію вступити до Альянсу. Цей «зворотний ефект» для Росії перетворив 7 із 8 арктичних держав на членів НАТО, надавши Альянсу унікальну стратегічну можливість: інтегрувати безпрецедентний досвід нових членів у Високій Півночі, посилити колективну ситуаційну обізнаність та побудувати єдину стратегію протидії гібридним загрозам. Хоча НАТО не має єдиної формальної «Арктичної стратегії», воно реагує через конкретні оборонні механізми, зокрема Регіональний план «Північ» під спільним командуванням.

Незважаючи на цю нову єдність, головний виклик для Альянсу тепер має переважно *внутрішній* характер. Існує фундаментальна розбіжність у сприйнятті загроз: європейські арктичні союзники (як-от Фінляндія та Норвегія) зосереджені на прямій та негайній військовій загрозі з боку Росії. Натомість США та Канада розглядають Арктику насамперед через призму свого глобального суперництва з Китаєм, який вони вважають «загрозою, що задає темп». Ця стратегічна розбіжність поглиблюється операційним хаосом – не чітким розмежуванням та дублюванням повноважень між різними командуваннями США (NORTHCOM, EUCOM), НАТО (Норфлок, Бронсум) та Командування повітряно-космічної оборони Північної Америки (NORAD). Таким чином, ключове завдання Альянсу – синхронізувати ці різні бачення, узгодити командні структури та знайти баланс присутності («скільки НАТО» і «якого НАТО» потрібно) для забезпечення надійного трансарктичного стримування без провокування зайвої ескалації.

Інтерес Китаю до Арктики викликаний бажанням забезпечити енергетичну безпеку Пекіну, розвиток економіки та морської навігації, розвиваючі більш швидкі та економічно вигідні маршрути з Азії в Європу, вивчення арктичних умов та глобального потепління в рамках китайської стратегії протидії зміні

клімату та руху в зелену енергетику, участь в регіональному управлінні для забезпечення як регіональної стабільності, так і зростання Пекіну як глобального гравця.

В своїй зовнішній політиці Китай орієнтувався на арктичні країни, такі як Данія, Ісландія та Фінляндія, розвиваючи з ними наукове та інфраструктурне співробітництво та пропонуючи власні інвестиції у спільні проекти з видобутку корисних копалин або науково-дослідницькі центри. Принцип політики Китаю полягає у не втручанні у внутрішню політику держав, поважаючи їхній суверенітет, а Арктику розглядає як регіон, який доступний всім країнами, незалежно від географічного розміщення.

Паралельно Китай інтегрувався в систему регіонального управління в якості країни-спостерігача в Арктичній Раді, але намагався посилити свою позицію та вплив через участі в інших міжнародних форумах та майданчиках, покликаних вирішувати питання регіону. В 2018 році КНР оприлюднила власну арктичну стратегію, де визначив себе як «приарктичну державу» та офіційно озвучив свої стратегічні інтереси в Арктиці та намір відігравати більш активну роль у її розвитку. Стратегія Китаю в Арктиці зосереджена на досягненні двох основних цілей: забезпечення доступу до комерційних можливостей в Арктиці та нарощування потенціалу для забезпечення дотримання своїх передбачуваних прав і вимог у регіоні. Комерційний розвиток, є основною метою Китаю, і Китай посилює свої дипломатичні та наукові зусилля для підтримки цього прагнення в Арктиці. Також Китай, принаймні з 2014 року, нарощує свою спроможність захищати свої інтереси в регіоні.

Інформація, яку збирають або можуть збирати китайські наукові станції, супутники та експедиції може мати подвійне використання і бути використаною китайськими військово-морськими силами для слідкування за кораблями чи літаками НАТО в регіоні або іншої військової діяльності, включно із потенційною відправкою китайських субмарин в Арктику, користуючись отриманою навігаційною інформацією.

Активні спроби Китаю чи китайських компаній купити нерухомість чи землю в Арктиці, натикаються на спротив та заборони цих угод, з метою забезпечення безпеки арктичних країн.

80

РОЗДІЛ 3.

МІЛІТАРИЗАЦІЯ АРКТИЧНОГО РЕГІОНУ

3.1 Російська мілітаризація Арктики

Плани Москви щодо Арктики не є виключно специфічними для регіону, а пов'язані з глобальними амбіціями Кремля щодо відродження Росії як великої держави. Силова позиція Росії в Арктиці формується зміною в геополітичній обстановці та її напруженими відносинами із Заходом.

До 2022 року основне сприйняття загрози російським керівництвом в Арктиці було пов'язане зі страхом «оточення» Атлантичним альянсом та подальшим збільшенням західної військової присутності ближче до російської території²⁰³. Те, що відбувається у військовому плані в російській Арктиці, пов'язане не лише з самим регіоном²⁰⁴, а всі події та зміни слід розглядати як частину ширшої військової стратегії та складову суперництва Росії з НАТО загалом і з США зокрема. У цьому сенсі, російська Арктика не є винятком для Москви у військово-оперативному плані. Керівництво надало Арктиці такий самий рівень сприйняття загрози, як і іншим театрам операцій щодо НАТО та Заходу. Для Кремля Арктика є фундаментально російською, особливо враховуючи, що сім інших арктичних країн є членами НАТО.

Сприйняття регіональної загрози Росії значною мірою підтвердилися розширенням НАТО за рахунок двох нових союзників, Фінляндії та Швеції, розташованих як в Арктиці, так і в регіоні Балтійського моря. Звинувачуючи західні країни, Москва підтверджує власний тезис про те, що кордони НАТО агресивно розширюються ближче до Арктичної зони Російської Федерації (АЗРФ), що відповідно вимагає відповіді від Росії. Відповідні заяви

підживлюють наратив про те, що Альянс відповідає за примусове впровадження

²⁰³ Boulègue, M. (2019, June 28). Russia's Military Posture in the Arctic Managing Hard Power in a «Low Tension» Environment. URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2019-06-28-Russia-Military-Arctic_0.pdf ²⁰⁴
Russia and the Arctic: an end to cooperation? (2015, March 26). URL:
<https://www.sipri.org/commentary/essay/2015/russia-and-arctic-end-cooperation>